

TÓSZEGI ZSUZSANNA

c. egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

toszegi.zsuzsanna@btk.elte.hu

ORCID ID: 0000-0002-7736-0771

„KERESZTYÉNNEK LENNI NAGY ÉS SOKSZOROS HŰSÉGET JELENT”¹

PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON TEOLÓGUS PROFESSZOR, VALLÁSTÖRTÉNÉSZ, BIBLIAFORDÍTÓ MUNKÁSSÁGA

A világhírű teológus professzor életének meghatározó része kötődött Debrecenhez. 1928 és 1932 között a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karán tanult, itt szerezte meg a diplomáját, majd 1942-ben itt lett a teológia doktora. Ugyanezen a karon nevezték ki 1945 végén nyilvános rendkívüli, majd 1949 nyarán nyilvános rendes egyetemi tanárrá. Az 1949/50-es tanévben a Hittudományi Kar dékánjaként őrá bízta az egyetemről hatalmi szíval leválasztott és önálló intézménnyé vált Tiszántúli Egyházkerület Debreceni Teológiai Akadémia szervezeti rendjének kialakítása. Itt dolgozott intenzíven az új bibliafordításon 1947 és 1964 között. 1966-ban az egyházi vezetés Pákozdyt a tanszékekkel együtt áthelyezte Debrecenből a Budapesti Református Teológiai Akadémiára, ahol mintegy két évtizeden át oktatta a leendő lelképásztorokat. A vallástörténész Pákozdy professzort két külföldi egyetem avatta díszdoktorává az Ószövetség, illetve a Holt-tengeri tekercsek tudományos vizsgálatáért, valamint a Biblia új magyar nyelvű fordításáért. Élete alkonyán vált lehetővé számára az MTA nyelvtudományok doktora fokozat megszerzése.

Kulcsszavak: Pákozdy László Márton, teológus; vallástörténész, bibliafordító, Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Kar, Budapesti Református Teológiai Akadémia

PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON PROFESSOR OF THEOLOGY AND HISTORY OF RELIGION, BIBLE TRANSLATOR. *The world-famous theologian professor spent a significant part of his life in Debrecen. Between 1928 and 1932, he studied at the Faculty of Theology of the University of Debrecen, where he graduated, and in 1942 he received his doctorate in theology. At the end of 1945, he was appointed public extraordinary professor at the same faculty, and in the summer of 1949, he was appointed public ordinary professor. In the academic year 1949/50, as Dean of the Faculty of Theology, he was responsible for the establishment of the organizational structure of the Debrecen Theological Academy of the Tiszántúli Church District, which had been separated from the university by government action and had become an independent institution.*

In 1966, the church leadership transferred Pákozdy and his department from Debrecen to the Reformed Theological Academy in Budapest, where he taught future pastors for about two decades. Professor Pákozdy, a religious historian, has been awarded honorary doctorates by two foreign universities for his scholarly research on the Old Testament and the Dead Sea Scrolls, and for his translation of the Bible into Hungarian. In the twilight of his life, obtaining the Doctor of the Hungarian Academy of Sciences degree was made possible.

Keywords: Ladislaus Martin Pakozdy, theologian, professor, religious historian, Bible translator, Faculty of Theology of the University of Debrecen, Reformed Theological Academy in Budapest

Harminc éve nincs közöttünk Pákozdy László Márton, korának egyik legnagyobb hatású református teológus professzora, akinek tudományos eredményeit nemcsak Magyarországon, de határainkon túl is nagyra becsülték. Mint Karasszon István írja: „Hosszú évtizedekig ő volt az a magyar teológus, akit nemcsak ismertek külföldön, de el is ismertek.”²

Hogy ki volt ő, azt talán legpontosabban Hodossy-Takács Előd fogalmazta meg:

„Egyszerre volt exegeta és vallástörténész, ószövetséges tudós és az intertestamentális irodalom avatott kutatója, aki magabiztosan mozgott az újszövetségi tudományokban is;

¹ PÁKOZDY László, „A német ébredés vallási vonatkozásai az Ige mérlegén”, *Közlöny* 63, 8. sz. (1933): 3–5, 3.

² KARASSZON István, „Előszó”, in PÁKOZDY László Márton, *Bibliaiskola*. (Budapest: Kálvin Kiadó, 2007) 5–9, 8.

ugyanakkor cikkei elárulják rendszeres teológiai jártasságát, aki tökéletesen átlátta a gyakorlati teológia-ökumenika összefüggéseit. Teológus volt, biblikus teológus.”³

A felkészülés évei: gyermek- és ifjúkor

A 19-20. század fordulóján Hódmezővásárhely jelentős gazdasági és kulturális központ, törvényhatósági jogú város volt. Itt praktizált Pákozdy László, a baromfityenyésztésben és -fajtanemesítésben komoly hazai és nemzetközi sikereket elért hatósági állatorvos, a város nagyra becsült, tekintélyes polgára, művelt, olvasott ember. Első házasságából három gyermeke született: Ferenc⁴ 1904-ben, László Márton 1910-ben, Sára 1913-ban. Felesége halála után újra nősült, második feleségétől 1929-ben született Zsuzsanna lánya.⁵

A négy Pákozdy testvér 1935 körül⁶ (Magántulajdon)

László Márton gyermek- és ifjúkorát szülővárosában, Hódmezővásárhelyen töltötte, amelynek patinás, jó hírű református gimnáziumában tanult. Egyik visszaemlékezésében írja, hogy amikor otthon olvasni való után kutatott, kezébe került apja Bibliája. A bejegyzések között látta, hogy édesapja tizenkét éves korában olvasta el először a Bibliát. László arra gondolt: ugyanannyi idős lévén, ő maga is hozzákezdhet a Biblia olvasásához.⁷ E véletlennek látszó esemény aztán egész további életét meghatározta.

Az 1928-ban letett kiváló érettségi vizsga után beiratkozott a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karára – és vele párhuzamosan – a Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetébe. Az egyetemen kitűnő professzorok: Varga Zsigmond vallástörténész, Révész Imre egyháztörténész, Kállay Kálmán ószövetségi tudós és Csikesz Sándor gyakorlati teológus keze alá került. Kállay professzor tanítványaként 1931-ben az asszír-babiloni nyelv köréből

³ HODOSSY-TAKÁCS Előd, „Bevezető: A vallástörténet és bibliai teológia tanszéke. Egy tudományos-oktatási modell érvényre juttatása a 20. század derekán”, in PÁKOZDY László Márton, *Szövetség és hűség. Tanulmányok*, 9–18 (Budapest: Kálvin Kiadó, 2010), 9.

⁴ Pákozdy Ferenc újságíró, költő, műfordító, a Debreceni Tudományegyetem Könyvtárának munkatársa. Az ő életútjáról a *Gerundium* egyik közeli számában ír e sorok szerzője.

⁵ Kovács I. Gábor és Takács Árpád hatalmas munkával gyűjtötte össze a Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kar professzorainak, köztük Pákozdy László Mártonnak az életrajzi adatait. Miután a részletes életútleírásokat tartalmazó adattár online hozzáférhető, itt csak a legfontosabb adatokat említjük meg. Vö. KOVÁCS I. Gábor és TAKÁCS Árpád, összeáll., *Hit – tudomány – közelet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása*, 89–96 (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2014) <https://mek.oszk.hu/14700/14774/14774.pdf>

⁶ Balról jobbra: Zsuzsanna (később dr. Tószegi Péterné), Sára (később dr. Balla Zoltánné), László és Ferenc.

⁷ MARJOVSZKY Tibor, „Mít ér a teológus, ha magyar?” *Theológiai Szemle* 53, 4. sz. (2010): 242–245.

készített dolgozatával pályadíjat nyert.⁸ A díjnyertes pályamunka címe: „*A Szanhérib jeruzsálemi hadjárataira vonatkozó ékírásos Taylor-prizma egyes részeinek tudományos feldolgozása.*”⁹

Már egyetemista korában úgy tekintett a teológiára, mint végső életcéljára. Tanítványa, Marjovszky Tibor így idézi föl szavait: „*Másodikos koromtól kezdtem arabot és asszír-tanulni, és kitérültem a Kelet, az Ókori Kelet nebézveretű kapui. És ezek a kapuk soha többet nem csukódtak be.*”¹⁰

Az első lelkészsképesítő vizsgát 1932-ben abszolválta, és ugyanabban az évben szerezte meg teológus diplomáját. Kápláni dolgozatának ószövetségi témája: „*Izráel vallásos képzetei a Sámuel-könyvekben.*”¹¹

A nagytekintélyű Kállay Kálmán professzor ezeket a sorokat írta „Pákozdy László Márton» kiválóan sikerült«-nek minősített szakdolgozata végére: »Szabatos célkitűzés, céltudatos és buzgó anyaggyűjtés, logikus tárgyalás, lelkiismeretes forrástanulmányozás, gondos és szép külalak jellemzi ezt a munkát. [...] Véleményem szerint a dolgozat írója még szerepet fog játszani a magyar orientalista irodalom művelésében a jövőben... « Kállay professzor atyánk váradalmi beteljesedtek. [...] A bibliai tárgy teljes ismeretére való törekvés a magyarázata annak, hogy a Teológián arabot, asszír-babiloni (majd később egyiptomi) nyelvet is tanult, s mindezt azért, hogy az Ószövetség eredeti, héber nyelvű szövegének több ezer éves nyelvtani, jelentéstani, kortörténeti kemény héját óvatosan lebontva, a kijelentéstörténet ma is érvényes üzenetét onnan kiemelve, tisztán tudja élénk tenni.»¹²

Az 1932/33-as tanévben ösztöndíjjal teológiai és nyelvészeti tanulmányokat folytatott a halle-wittenbergi egyetemen. Otto Eissfeldt professzor támogatásával elnyerte a német állami Humboldt-ösztöndíjat, így a következő tanévet szintén Halle-Wittenbergben töltötte. 1934-es hazatérése után néhány hónapig Debrecenben, a hittudományi kar ószövetségi és általános vallástörténeti tanszékén volt gyakornok.¹³ Ekkor tette le a második lelkészsképesítő vizsgáját; 1934. október 19-én szentelték lelképásztorrá.¹⁴

---

⁸ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 92.

⁹ MARJOVSZKY Tibor, „Pákozdy László Márton (1910–1993)” in *Őrállóvá tettek. Műhelytanulmányok a debreceni teológiai oktatás és református lelkészsképzés 1850-2000 közötti történetéhez*, szerk. BARÁTH Béla Levente és FEKETE Károly. 454–460 (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2019) 456.

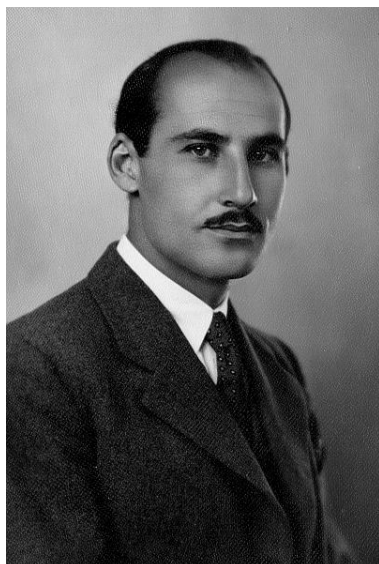
¹⁰ MARJOVSZKY, „Mit ér...”, 243.

¹¹ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 93.

¹² KOMLÓS Attila, „A hit, a tudás és a tett egységéért. Látogatás a 70 éves Pákozdy László Márton professzornál”, *Reformátusok Lapja* 25, 3. sz. (1981): 3.

¹³ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 92.

¹⁴ MARJOVSZKY, „Pákozdy...”, 454.

A fiatal Pákozdy László Márton (Ráday Gyűjtemény)

Az őrálló kiáltása

A Debreceni Egyetem Hittudományi Karának történetét feldolgozó szerzők a legnagyobb értékek közé sorolják a tanári kar által vallott és gyakorolt szellemiséget, amellyel

„a két világháború között igen komoly teológiai felkészültséggel és pedagógiai bátorsággal vállalta fel a nemzeti sorskérdésekben az őrállói feladatot. A Trianon utáni bonyolult szellemi-lelki-politikai viharok közepette átgondolt teológiai válaszok születtek, amelyek iránymutatást jelentettek az egyetem falain belül és kívül élő protestáns értelmiség számára. *A felfokozott nacionalista közhangulat idején a debreceni teológiai tanárok a radikalizálódás ellen ható, az azt visszafogó, fajelmélet-mentes nemzeti identitástudat ápolásában jártak élen.*”¹⁵

A fent említett eszmeiséget meghatározó személyiségek között a szerzők Révész Imre későbbi püspök és Vasady Béla professzor mellett Pákozdy László Márton dolgozatait is megemlítik. A németországi ösztöndíjas éveit töltő Pákozdy a debreceni teológusok színvonalas diáklapjában, a Közlönyben, illetve a Theologiai Szemle 1933–34-i évfolyamában több folytatásos cikkben tudósított a németországi egyházi harcok teológiai és nemzeti vonatkozásairól.¹⁶

Az alábbiakban kivonatossan ismertetjük az önmagát „Pákozdy László stud. theol.”-ként megnevező, 23 éves szerzőnek „A német ébredés vallási vonatkozásai az Ige mérlegén” című, hat részben közzétett nagyhatású cikkét, amelyet alig néhány hónappal azután írt, hogy Halléban elkezdte ösztöndíjas tanulmányait.

A bevezetőben Pákozdy figyelemre méltó érvekkel alapozza meg későbbi gondolatmenetét: „A magyar [...] egész életével hazáján csügg, népért él és nem magáért.” Büszke nemzete múltjára és minden erejével népe jövőjéért dolgozik. „Napkeletjén vad nyugatnak

---

¹⁵ FEKETE Károly, „Ifj. dr. Varga Zsigmond debreceni vértanú teológus”, in *'56 és a XX. század magyar református lelkészvértanúi – Felsőőr/Oberwart*, 2016. július 15. A Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat (NyEMRLSz) konferenciája. http://nyemrlsz.newlights.info/images/pdf/2016/2016_HT_DrFekete_-_IfjDrVargaZsigmond.pdf

¹⁶ FEKETE Károly, „A Református Hittudományi Kar” in *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*, szerk. OROSZ István főszerk. és ifj. BARTA János, 115–140 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012) 131–132.

magyarnak lenni: szenvedésben kitartani, azaz hűnek lenni [...] minden körülmények között a nagy nemzeti ideálokhoz.”

„A *keresztén* [...] egész életével Krisztuson csügg. [...] Krisztusát úgy ismerte meg hite által, mint Istent, ki emberré üresítette meg magát érte. [...] És *mindenkit* testvérének tekint, akit a Mennyei Atya Krisztus által gyermekévé váltott meg. Kereszténynek lenni nagy és sokszoros hűséget jelent, [...] hűséget ez ország minden gyermeke, szeretetet minden ellensége iránt, bármily ágazatból és nyelvből és népből és nemzetből való legyen is.”¹⁷

A fentiekből következik, hogy a *nacionalizmus* és a *kereszténység* két magasztos, de lényegbelileg különböző fogalmat jelent. Míg az előbbi az időre, a testre, a földre, az „innen valóra” vonatkozik, addig az utóbbi „az örök szellemivel, az égivel, az Istenországgal” áll kapcsolatban. Az emberek egy része lehet nacionalista, „hibátlan, jó magyar”, más része „jó, hűséges keresztény”, de „vehet a *nacionalizmus* és *kereszténység* egy időben és ugyanazon szívben szállást.” Ez utóbbi esetben két világ harcol egymással, de amíg a „*civitas huius mundi* nem a *Civitas Dei* törvényei által kormányoztatik”, bizonyos esetekben döntenet kell: vagy ide vagy oda kell állni! – utal Pákozdy a Szent Ágoston által leírt Isten városára.

A bevezető gondolatmenet után Pákozdy bemutatja a „*deutschvölkische Bewegung*” mozgalmat, amelyben az egész német nemzetre kiterjedő, „a »*bús és vér*«-nek az *Istenországgal*” folytatott küzdelem zajlik. A mozgalom sokkal inkább a faji öntudatról, mintsem a vallásról szól. Egyes irányzatai eltérő nézeteket vallanak: „a *Stahlhelme* pl. lehetnek zsidó tagjai, a *hitlerpártnak* nem.” Az előbbit nem igazán érdekli tagjainak az Ószövetséggel kapcsolatos álláspontja, a „nacionálszocialista” párt azonban ki akarja vetni az Ószövetséget az Egyház életéből.

A nemzeti szocializmus „elveti a »*Nation*« = »*nemzet*« fogalmát abban az értelemben, hogy az, *az egy államban, egy alkotmány alatt élő állampolgárok összességét* jelenti. »*Nation*« alatt a nacionálszocializmus a *német emberek összességét* érti.” Az állam helyett a néphez, a fajhoz tartozás a döntő jelentőségű princípium: az idegen vérű, fajú emberek – mint például a zsidók – nem tartoznak a néphez, ellenük védekezni kell a faji keveredés, illetve szellemi téren egyaránt.

Mint Pákozdy rámutat, az ún. „zsidó kegyesség” teológiai és etikai téren való elutasítása egyáltalán nem új, a jelenség az ősegyháztól kezdve időről időre előbukkan. „A *gnosticizmus* talaján fakadó szekták egész sora vetette el az Ószövetséget és korigálta antiszemita szempontok alapján az őskeresztény hagyományt.” Más irányzatok, mint például a „mystikusok” közül is „igen sokan ellenszenves álláspontot vallanak az Ószövetséggel szemben.”

A német nemzeti szocializmusban ugyan kimutatható a kapcsolat a német idealizmus filozófiájával, „a *modern* értelemben vett *antiszemitizmus* azonban nem található még meg” a nagy elődök munkáiban.¹⁸

A cikk következő részében Pákozdy a „*völkische Bewegung*” két fő csoportjáról ad képet. Mint írja, az egyik álláspont szerint a németiség és a kereszténység, a germán, illetve a keresztény lényeg ellentétben áll egymással. Két szerző hatásos mondatait idézi. „Nem tudjátok, hogy a *kereszt kárhoztatja a fegyvert*? Ti németek akartok lenni. Azonban: németiség és kereszténység *ellentétek* – örökre kiegyenlíthetetlenül. A kereszténység tűrés, szenvedés – a németiség küzdelem.”¹⁹ Még egyértelműbben megfogalmazva: „ami keresztény, az nem germán és *ami germán, az nem keresztény*. Germán a férfidac,

¹⁷ PÁKOZDY László, „A német ébredés vallási vonatkozásai az Ige mérlegén”, 1. rész, *Közöny* 63, 8. sz. (1933): 3–5.

¹⁸ PÁKOZDY, „A német ébredés...”, 1. rész

¹⁹ A Pákozdy által hivatkozott mű: H. POSERN, „Wir kämpfen für Kreuz und Schwert”, in *Neue Ausfahrt* 1–2. H., (1929): 11.

hősi bátorság és a Walhalla – nem pedig alázatosság, töredelmesség és bűn nyomorúsága és egy túlsó oldal imádsággal és zsoltárokkal.”²⁰

A fentiekkel ellentétes másik álláspont „azt hirdeti, hogy: *németség és keresztyénség* olyan *szorosan rokonok egymással*, hogy a keresztyénség a németségben és általa nyerte klasszikus formulázását.” A két szélsőséges irány mellett létezik egy arany középút, amelynek a jelszava „a *keresztyénség germanizációja*”, a *Deutschkirche*, amely „a *keresztyénség elegyházatlanítását* jelenti.”²¹ Ez utóbbi irányzat egyik vezéralakja, Friedrich Andersen 1921-ben megjelent „Der deutsche Heiland” című munkája lett „a *Deutschkirche* »judenfreies« evangéliumon felépített” dogmatikája. Andersen úgy vélte, az Ótestamentum befolyása megzavarja a keresztyénség tisztaságát. Ezen az úton mások még tovább mennek. E. Reventlow már azt hangoztatta, hogy a germánoknak nincs szükségük a *bibliai-egyházi keresztyénségre*.²²

Pákozdy a cikksorozat harmadik részében jut el a „völkische Bewegung” legnagyobb jelentőséget nyert ágáig, a nemzetiszocializmus gondolata köré csoportosult pártig, amely 1933 márciusában hatalmas fölénnyel aratott választási győzelmet. A német nép döntése által a „nacionál szocializmus” ideológiája olyan politikai hatalmi hordozóra talált, „amelynek birtokában az egész elméleti küzdőteret a *gyakorlati keresztyén élet harcmezéjévé* változtatja át.”

A 23 éves teológus hallgató rögtön szabadkozik előző mondatai miatt, hiszen nem akar az „*orákulum*” igényével fellépni. „Hogy *mi lesz*, az *Istennél* van elrejtve!” Miután hónapok óta él a mozgalom hazájában, és minden igyekezetével törekszik azt megismerni, csak arról akar rövid képet adni, mi volt eddig a nemzeti szocializmus „*theológiája*”.

Adolf Hitler, illetve pártja, az NSDAP hivatalos programjából próbált Pákozdy kiindulni, de ez nem könnyű, mivel a Führer ritkán és óvatosan nyilatkozik konfesszionális kérdésekben, a hivatalos pártprogram vallásra vonatkozó része pedig igen rövid. Támaszkodni tud azonban mások, így például a rendkívüli befolyással bíró Arthur Dinter és Adolf Rosenberg kinyilatkoztatásaira. Dinter Hitlert nemcsak politikai, de vallási vezérnek is tartja, aki kiutat mutat a német népnek. Rosenberg „a horogkereszt jegyében egy *új vallást* hirdet, amelynek az *északi vérben*” kell gyökereznie. Dinter az általa képviselt biológiai értékítéletből kiindulva lényegében felszámolja a keresztyénséget, azzal szemben hirdette meg az új vallást, a „*Religion des Blutes*”-t.

Szerzőnk ezzel a figyelmeztetéssel zárja a harmadik részt: Rosenberg szerint a bibliai református keresztyénség „centrális, középponti jelentőségű legmagasabb értékei” a születendő új rend útjában állnak, „tehát apokalyptikus komolyságú dolgokról van szó!!”²³

Pákozdy írása további részében is főként Dinter és Rosenberg szövegeiből emel ki jellemző részleteket. Terjedelmi okokból el kell tekintenünk a roppant tanulságos idézetektől és azok Pákozdy-féle magyarázatától. Végezetül Feder Gottfried, a nemzetiszocialista párt programjának társszerzőjétől említünk egy mondatot. Gottfried szerint a német nép meg fogja találni a formát „istenismerete számára, ... *úgy, amint azt északi véröröksége megköveteli*; bizonyára akkor majd tökéletes lesz a *Vér, a Hit és az Állam szentháromsága*.”²⁴

A huszonéves Pákozdy László Márton ezzel a cikksorozattal²⁵ beírta magát a meggyőződéses antifasiszták közé. Ő azon roppant kevesek közé tartozott Magyarországon, akik

²⁰ A Pákozdy által hivatkozott mű: Lic. POHLMANN, *Deutschtum und Christentum* (Bordesholm: 1930) 4. (A német nemzeti bibliográfia <https://portal.dnb.de/> adatai szerint: POHLMANN, Hans, Verfasser, *Deutschtum und Christentum*. (Bordesholm: Heliand-Verl., 1930)

²¹ Lic. POHLMANN, *Entkirchlichung des Christentums* (Bordesholm: 1930) 7.

²² PÁKOZDY, „A német ébredés..., 2. rész”, *Közlöny* 63, 9. sz. (1933): 3–5.

²³ PÁKOZDY, „A német ébredés..., 3. rész”, *Közlöny* 63, 10. sz. (1933): 3–4.

²⁴ PÁKOZDY, „A német ébredés..., 4. rész”, *Közlöny* 64, 1–2. sz. (1933): 8–10. A Pákozdy által hivatkozott mű: Feder GOTTFRIED, *Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken*, (München: 1931) 49.

²⁵ PÁKOZDY, „A német ébredés..., 5. rész”, *Közlöny* 64, 3. sz. (1933): 7–8.

1933-ban felismerték, milyen szörnyűséges kataklizma van készülőben: „a *figyelmeztetés* a célom; érdeklődés keltése és őrállónak kiáltása akarnak lenni ezek a sorok.”²⁶

Később látni fogjuk, hogy Pákozdy nemcsak szavaiban, de tetteiben is igaz keresztyén hite szerint járt el, amikor az állandó életveszéllyel dacolva, személyesen vallott „hűséget ez ország minden gyermeke [...], bármily ágazatból és nyelvből és népből és nemzetből való legyen is.”²⁷

Külföldi ösztöndíjak, debreceni doktorátus

Kállay Kálmán tanácsára és az általa írt ajánlólevél birtokában az utrecht-i egyetemen megpályázta – és el is nyerte – az akkori tudományos világ egyik legrangosabb ösztöndíját, a Stipendium Bernardinumot. Kállay professzor azzal ajánlotta a kurátor figyelmébe tanítványát, hogy ő a jövő tehetséges orientalistáját látja Pákozdy Lászlóban.

Amikor kiváló német nyelvtudása birtokában ösztöndíjasként megérkezett Hollandiába, az alapítvány kurátora megkérdezte tőle, mit tanult Németországban? Pákozdy részletes válaszára a holland professzor így reagált: „Akkor épp ideje, hogy megismerkedjen egy kis egészséges holland teológiával. De mivel nem tud még hollandul, ezért kap két hónapot, meg ezt az ötszáznegyven oldalas Bavinck dogmatika első kötetét, és két hónap múlva szíveskedjen ebből nálam – holland nyelven levizsgázni.” Óriási erőfeszítések árán ugyan, de a kiszabott két hónap alatt úgy megtanult hollandul, hogy nemcsak ez a vizsgálója sikerült nagyszerűen, de a holland nyelvet egy életre megszerette.²⁸

Az utrecht-i Rijksuniversiteit 300 éves jubileumi ünnepségeinek napjaiban, 1936. június 29-én abszolválta doktori szigorlatát ószövetségtudományból, egyetemes vallástörténetből és assziriológiából. Disszertációján dolgozva 1937 májusáig maradt Utrechtben.²⁹

Hetvenkilenc éves korában így emlékezett vissza a doktorátus megszerzése körüli nehézségekre:

„Hollandiában nem szoktak volt *Drs* után *egy év* alatt disszertációval elkészülni. Nekem minden erővel arra kellett törekednem, hogy a témám régi szövegeinek összegyűjtését amennyire lehet, elvégezzem. Tárnya átfogta az ókori sémi irodalomból mindazt, ami Mezopotámiától Ugariton át Egyiptomig erre a motívumra begyűjthető volt; kicsengése példákkal történt a görög irodalomból. 1937 júniusára hazatértem a tiszántúli egyházkerület lelkészi munkanélküliségbe. Szeptember végén Ravasz László segédlelkészi ajánlatot tett sürgönnyel, amelyet egyetlen szóval és aláírással fogadtam el. Így kerültem *Bereczky Albert* gyülekezetéhez a Tutaj-utcába. Csakhamar bekerültem ideiglenes vallásoktató s. lelkésznek. Bereczky Albert fogadott föl, ebben a második munkámban; a harmadik munkám az éjszakai műszak, a tudományos munka.”³⁰

Pákozdy sem, és életrajzírói sem említik, hogy a fent felsorolt „három műszak” mellett több középiskolában is tanított. 1938-tól kezdve a református egyház megbízásából alkalmazták hittantanárként a Zrínyi Miklós Gimnáziumban. A gimnázium évkönyvei szerint hét évig volt náluk alkalmazásban. Ahogy azonban a következő ábrán látható szövegben olvasható, nemcsak itt, de a Szent István Gimnáziumban, illetve a Rákóczi téri Női Ipariskolában is tanított, mellette héber és

²⁶ PÁKOZDY, A német ébredés..., 2. rész”, 4. [A cikk 6. részének adatai: *Közöny* 64, 4. sz. (1933): 10–11.]

²⁷ PÁKOZDY, „A német ébredés..., 1. rész”

²⁸ MARJOVSZKY, „Mit ér...”, 243.

²⁹ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hít – tudomány...*, 92.

³⁰ PÁKOZDY László Márton, *Az Úr Ebed Jahweh Deuterojesaja teológiájában. Az Úr Szenvedő Szolgája Ésaías könyve 40–55 fejezetében*, 2. kiad. egy epilógussal, (Budapest: Ráday Kollégium, 1989) 257–258.

jiddis szövegeket fordított, cikkeket írt, prédikált, valamint helyettes lelkészként szolgált a Pozsonyi úton.³¹

Pákozdy László Márton okl. református lelkész, drs. theol. Utrecht; (tanított még a Sz. István gimnáziumban és az áll. Női Ipariskolában Rákóczi-tér). A ref. egyetemes Konvent külügyi bizottsága holland albizottságának tagja, a Tornyai Társaság tagja. Megjelent *Deuterojesajási Tanulmányok* c. sorozata I. kötete *Az újabb deuterojesajási kritika ismertetése különös tekintettel az ú. n. Ebed Jahwed-Dalokra* címmel, német összefoglalással (Die neuere Deutero-jesaja-Kritik mit besonderer Rücksicht auf die s. g. Ebed-Jahweh-Lieder), Pápa, 1940, a Theol. Akadémia Kiadványai 37. köteteként. Megjelent még 12 cikke, tanulmánya a *Ref. Élet, Ref. Igehirdető, Igazság és Élet, Magyar Ifjúság* hasábjain. Előadást tartott 14 ízben. Prédikált Budapesten 41, vidéken 2 ízben. Helyettes lelkészi szolgálatot végzett a Pozsonyi-úti Református Egyházban. Héber és jiddish fordításokat végzett a belügyminisztérium közjogi osztályának és a csendőrségnek. Részt vesz a héber zsolttárok fordításában a Ref. Egyetemes Konvent énekügyi bizottsága részére és az új prot. bibliafordítás revíziójában. Tagja még a Magyar Evangéliumi Munkásszövetségnek is.

*Pákozdy középiskolai tanári működéséről*³²

„1936-39-ben doktori értekezésem anyagának a rendezésével foglalkoztam. Minden szabadidőmben, vagyis éjszaka. 1939-ben el akartam utazni Hollandiába, megmutatni, mit csináltam, de nem kaptam útlevelet. [...] 1940-ben újra megpróbáltam: azután pedig elküldtem disszertációmát Hollandiába. [...] Kállay Kálmán professzor azt tanácsolta, hogy gyorsan doktoráljak Debrecenben, hiszen, úgymond annyi anyagom volt Deuteroésaiásból, hogy több értekezést lehetne belőle csinálni. A hollandiai disszertációm, mondta, majd jó lesz a háború után: az a dolgozat filológiai értekezésre is megfelelő lenne. Így történt, hogy 1942-ben abból a régi hallei anyagból tettem doktorátust.”³³

Az 1940-ben náci megszállás alá került Utrecht egyeteme helyett tehát itthon doktorált. A debreceni kar *summa cum laude* minősítést adott az értekezésére, amelyet egy német nyelvű összefoglalóval kibővítve még ugyanabban az évben nyomtatásban meg is jelentetett.³⁴ Pákozdy még közel nyolcvan évesen is fájlalta, hogy „ez az értekezés a mai napig nem kapott egyetlen recenziót hazánkban.”³⁵ Volt professzora, Otto Eissfeldt viszont Pákozdy munkájára is kitért a

³¹ *A budapesti VIII. kerületi magy. kir. állami Zrínyi Miklós Gimnázium évkönyve az 1938-39. iskolai évről*, (Budapest, 1939), 31. Pákozdy utoljára az 1944/45. tanévben szerepelt a gimnáziumi tanárok névsorában.

³² *A budapesti ... Zrínyi Miklós Gimnázium évkönyve az 1939-40. iskolai évről*. (Budapest, 1940), 39.

³³ PÁKOZDY, *Az Ebed Jahweh...*, 259.

³⁴ PÁKOZDY László Márton, *Az Ebed Jahweh Deuterojesaja teológiájában, Deuterojesajási Tanulmányok 2*, (Debrecen: Pannonia Könyvnyomda, 1942). Az első kötet adatai: PÁKOZDY László Márton, *Az újabb Deuterojesajási kritika ismertetése különös tekintettel az ú. n. Ebed Jahweh-dalokra, Deuterojesajási tanulmányok I.* – Pápai Református Theológiai Akadémia Kiadványai 37, (Pápa, Főiskolai Nyomda, 1940)

³⁵ PÁKOZDY, *Az Ebed Jahweh...*, 259.

téma akkori legújabb kutatásairól szóló cikkében a zürichi Theologische Literaturzeitung hasábjain.³⁶

„Nem *fatum*, hanem *hitvallás* volt 1942-ben ez a váltás, mert ez az Ésaías 40–55-ig terjedő anyag, a Kr. e. VI. századi „*Babiloni Anonymus*”, 1942-ben tabu volt: az Úr szenvedő szolgálja = Izrael = Jákob = Sion = a nép. A Debreceni Egyetem Hittudományi Kara is hitvallást tett ennek a disszertációnak a közlésére és summa cum laude fokozatára. A Kar szemben állt a germán ideológiával, [...] mint például Czeglédy Sándor, Török István, Vasady Béla, [...] Révész Imre.” – emlékezett vissza az idős professzor.³⁷

Embermentés a vészidőszakokban

A disszertáció hitvallásos témaválasztását igaz keresztyénhez méltó tettek követték –nem egyszer hajszálon múlt, hogy ő maga nem vált a református egyház vértanújává. Saját élete állandó kockáztatásával mentette meg sok ember életét: „elvitte a vigasztalás üzenetét az üldözöttekhez, a gettóba zárt zsidó atyafiakhoz. Védte a keresztyénséget a zsidókért!”³⁸

„Közben többször majdnem őt is elviszik, szolidaritásból növesztett szakállá miatt, amivel »védeneciről« magára terelte a figyelmet, csak lelkesi igazolványa és a sokszor nála lévő palást menti meg. A hívó keresztyén, az Ószövetség tudósa nem tehetett másként.”³⁹

„Ha valaki elmegy a Pozsonyi útra és megnézi az anyakönyveket, akkor ott látja, lapokon, oldalakon keresztül százával Pákozdy László Márton nevét, aki segédlelkésként folyamatosan keresztelte a menekült zsidókat. Akkor már Bereczky Albert nem is volt a Pozsonyi úton, mert már illegalitásban kellett lennie. Ő állta a sarat.”⁴⁰

„1944-ben már mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy *igazat tanítottak* a Pozsonyi-úti templomban. Ez volt életemnek legjelentősebb és lelkiekben legmélyebb időszaka. Igaz barátság volt közöttünk Bereczky Alberttel. A közös *hit* alapján, politikailag *is*. Nyíltan a nemzetiszocialista ideológiában láttuk és hirdettük a veszedelmet. [...] Egyként védtük a keresztyénséget a zsidókért és végül minden üldözöttért a jövőben. Minden nap iszonyat, félelem, ítélet: az Isten állandó haragjának érzése és a kegyelme, ígélete (sic!) és megtartása, elérésztése és hűsége... (Jeremiás siralmai 3:22-23, Zsoltár 115:1 köv.) naponta velünk volt: »több a halálnál az élet...«”⁴¹

„A vész bennünket is ért: tele volt a templom toronytól a szenes pincéig bújtatott emberekkel.”⁴²

Az egyetemi katedrán

A németországi és a hollandiai ösztöndíj közötti rövid időszakban, 1934 áprilisa és októbere között a Debreceni Egyetem Hittudományi karán, az ószövetségi és az általános vallástörténeti tanszéken gyakornokoskodott.⁴³

³⁶ OTTO EISSFELDT, „Neue Forschungen zum Ebed Jahwe-Problem”, *Theologische Literaturzeitung* 68 (1943): 273–280.

³⁷ PÁKOZDY, *Az Ebed Jahweh...*, 259.

³⁸ ÖTVÖS László, „Pákozdy László Márton”, in *Pedagógusok arcképcsarnoka*, 130–135 (Debrecen: Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, 2006), 130.

³⁹ KOMLÓS, „A hit, a tudás...”

⁴⁰ NAGY Péter budafoki lelkész rádiónyilatkozata. <https://csendember.hu/2010-11-17/>

⁴¹ PÁKOZDY, *Az Ebed Jahweh...*, 258–259.

⁴² PÁKOZDY, *Az Ebed Jahweh...*, 260.

⁴³ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 92.

A Debrecenben megszerzett doktori fokozat utáni három tanévben, 1942 és 1944 között – óraadó tanárként – héber nyelvet, újszövetségi görög nyelvet és általános vallástörténetet tanított a Budapesti Görög Keleti Hittudományi Főiskolán. Az itt töltött évekre Pákozdy hosszú évtizedekkel később is úgy emlékezett vissza, mint „hallatlan lelkesedéssel, kemény munkával és testvéri, ökumenikus egyetértésben eltöltött esztendőkre, tanárok és diákok részéről egyaránt.” A főiskola 1943-ban megjelent első évkönyve közölte Pákozdy „Péter avagy Krisztus az Egyház fundamentuma?” című exegetikai tanulmányát, az egy évvel később kiadott évkönyv pedig az „Egy cerámi mythos és a bibliai bűnbeesés” című dolgozatát.⁴⁴

A világháború után a Debreceni Egyetem Hittudományi Karának vallástudományi tanszékére nevezték ki Pákozdy László Mártont, aki 1945. december 18-tól nyilvános rendkívüli tanárként, majd 1949. június 17-től nyilvános rendes tanárként működött.⁴⁵ A Hittudományi Kar fennállásáig, 1950. augusztus 30-ig ő volt a szakelőadója az asszír-babiloni grammatikának, illetve az egyiptomi nyelvnek.⁴⁶ Napra pontosan húsz évig, 1946. január 1. és 1965. december 31. között volt a debreceni általános és bibliai vallástörténeti tanszék professzora és vezetője.⁴⁷

Alapvető fordulat állt be a tudományegyetemek hittudományi karainak életében, amikor az Elnöki Tanács a módosított alkotmányra hivatkozva hozott egy törvényerejű rendeletet a teológiai karok leválasztásáról.

„1950. évi 23. számú törvényerejű rendelet az egyetemi hittudományi karoknak az egyházak részére való átadása tárgyában

1. § Az Alkotmány 54. §-ában foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a budapesti, debreceni és pécsi egyetem hittudományi karát az 1949–1950. tanév végével le kell választani az egyetem szervezetéből, és további rendelkezés céljából az illetékes egyházaknak kell átadni.

2. § A jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.”⁴⁸

A tvr. szövege szerint a hittudományi karokat „át kellett adni” az illetékes egyházaknak, de a minisztertanács 1950. június 23-án kelt napirendi jegyzéke így fogalmazza meg a tárgyban hozott, 343/18. számú határozatot: „Az egyetemi hittudományi karok megszüntetése.”⁴⁹

Az 1949/50. tanévben Pákozdy volt az debreceni egyetemi Hittudományi Kar dékánja, így igen nagy részben őrá hárult a leválasztott karból a Tiszántúli Egyházkerület Debreceni Teológiai Akadémia néven újjászervezett intézmény működési feltételeinek megszervezése, az oktatómunka kereteinek kialakítása, illetve a kar átköltöztetése a Református Kollégium épületébe. A politikai hatalom méltánytalanul kevés időt adott e hatalmas feladatokra.

A Debreceni Református Teológiai Akadémia első megbízott dékánja Pákozdy László Márton lett. Az 1950/51. tanévtől az 1956/57. I. félévéig, majd az 1958/59. tanévtől 1960/61-ig – Tóth Endre mellett – a prodékáni, az 1962/63. és 1963/64. tanévekben pedig a dékáni tisztelet töltötte be.⁵⁰

⁴⁴ BERKI Feriz, „Csöndes megemlékezés Pákozdy professzorról”, *Theológiai Szemle* 36, 4. sz. (1993): 193.

⁴⁵ FEKETE, „A Református Hittudományi...”, 135.

⁴⁶ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 92.

⁴⁷ MARJOVSZKY, „Pákozdy...”, 454.

⁴⁸ Magyarország története 1944–1953. Források listája.
<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/1950.evi.htm>

⁴⁹ *A Magyar Országos Levéltár segédletei 11/3. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei 1950. február 25.–1952. augusztus 14.* Összeáll. HAÁSZ Réka, KATONA Klára, KURECSKÓ Mihály, SZÜCS László, G. VASS István. Szerk. G. VASS István. (Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2006), 37.

⁵⁰ MUDRÁK József, „Függelék. I. Egyetemi és kari vezetők névsorai 1914–2012” in *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*, szerk. OROSZ István főszerk. és ifj. BARTA János, 523–559. (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 530.

A Debreceni Református Theológiai Akadémia végzős hallgatóinak tablója⁵¹

Intézményvezetői pozíciója mellett a Vallástörténeti Tanszéket is ő vezette. Ebben a másfél évtizedben ő volt az akadémia szemináriumi könyvtárainak felügyelő tanára, ő irányította a könyvtári állományok katalogizálását, és mindent megtett a külföldi teológiai szakirodalom beszerzéséért.⁵²

A magyar állam az 1960-as évek elején járult hozzá ahhoz, hogy a teológiai akadémiákon is lehessen tudományos fokozatot szerezni. A teológiai doktori oklevelek megszerzésének módjára vonatkozó részletes szabályzattervezet – a pesti akadémiával konzultálva – a debreceni akadémia dolgozta ki, Pákozdy dékán vezetésével. A VII. Budapesti Zsinat az 1964. április 1-jén kezdődő ülésén fogadta el a fokozatszerzési szabályzatot.⁵³

Ugyanezen a zsinati ülésen hangzott el az a javaslat, mely szerint a bibliafordítást 1967-re be kell fejezni. Erre a nehéz kérdésre *A bibliafordító* című alfejezetben még visszatérünk, de itt is meg kell említenünk azt az alapvető konfliktust, melynek folyományaként Pákozdy professzortól visszavonták az Ószövetségi Szakbizottságban betöltött vezető megbízását, és úgy határoztak, hogy nélküle folytatják és fejezik be az Ószövetség új fordításának munkálatait.

⁵¹ Fényképek a debreceni református teológiai oktatás 1950–2000 közötti történetéhez, Összeáll. BARÁTH Béla Levente és FEKETE Károly, in *Órállóvá tettelek*, 303.

⁵² KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 95.

⁵³ Uo.

„Kora egyik legnagyobb protestáns ószövetségi szakemberének meg kellett tapasztalnia, hogy élete legnagyobb tudományos munkáját, amelyet tizenhat éven át szakadatlanul lelkiismeretesen végzett, a végső szuperrevízió megkérdőjelezte, rendre átalakította.”⁵⁴

A nemzetközi tudományos világ által a legmagasabb szinten elismert, két külföldi egyetem által díszdoktorrá avatott, de „nehezen alkalmazkodó tudós helyzete a debreceni teológián is problematikussá vált. A Bartha Tibor által elnökölt egyházi vezetés 1966-ban tanszékével együtt Debrecenből áthelyezte a Budapesti Ref. Teológiai Akadémiára.”⁵⁵

A budapesti teológiai kar évszázados történetében új fordulatot jelentett a Pákozdy professzor által vezetett Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszék áthelyezése Debrecenből Budapestre, ahol korábban az Ószövetségi és az Újszövetségi Tanszék egymás között felosztva tanította a különböző stúdiumokat, az ún. bibliai segédtudományokat pedig az ószövetségi tanszék keretei között oktatták. Pákozdy László személyében „olyan széles látókörű és a tanszék tematikáját illetően enciklopédikus tudással rendelkező tanár került az oktatási egység élére, aki tökéletesen be tudta tölteni ezt a feladatot.”⁵⁶

Még a Budapestre történt áthelyezése előtt, az 1965. májusi díszdoktoravatáskor szívinfarktust kapott, ezért az új helyszínen csak fokozatosan tudott munkába állni, tanszékvezetői feladatainak eleget tenni.

Az 1979/80-as tanévben őt választották a Református Teológiai Akadémia dékánjának,⁵⁷ és az ő nevéhez fűződik a Török Pál Szemináriumi Könyvtár 1970. évi megalapítása. „Számos kiváló tanítványa lett az ószövetségi tudományok tudós művelője. Ezen túlmenően mint a kijelentés teológusa lelkészek generációit nevelte. Hatásának titka abban rejlett, hogy egyszerre volt vallástörténész és exegeta, s jártas az ó- és újszövetségi tudományokban, a rendszeres és a gyakorlati teológiában.” Az igényes nevelőmunka mellett rendszeresen publikált kisebb-nagyobb tanulmányokat az általa szerkesztett *Theológiai Szemlében* és külföldön is, de nagyobb monografikus művet már nem alkotott. 1982 elején tartósan megbetegedett, ezért óráit helyettes tanárok és óraadók látták el. A következő évben, 1983-ban nyugdíjazták.⁵⁸

Aktív tanár korában ezt írta egyik levelében volt tanítványának, Nagy Antal Mihálynak: „Sohasem akartam „tanítványokat”, vagy pláne epigonokat nevelni. Ha valamit szerettem volna elérni, akkor azt, hogy bármilyen irányú tudományosság fölött és alatt tisztességes és emberséges emberek legyenek, akik az emberi szolidaritást nem árulják el egy tál lencséért.”⁵⁹

A Reformátusok Lapja adott hírt arról, hogy végre megjelenik az időközben nyugdíjba vonult professzor régóta várt tanulmánykötete. „Az 1. kötet mottója Mózes 3:14 három szava héberül: ehjeh ’aser ’ehjeh, vagyis az ószövetségi istennév magyarázata: »Leszek, aki leszek.»” A „Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből” alcímet viselő kétkötetes mű első fele 1984-ben került nyomdába. A kiadásban nagy segítséget nyújtottak volt tanítványai:

---

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ HERCZEG Pál, „Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszék”, in *A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának története 1855–2005*, szerk. LADÁNYI Sándor, 236–238 (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2005), 236.

⁵⁷ „A Református Teológiai Akadémia / Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának dékánjai (1956–2005)”, in *A Károli Gáspár...* 409.

⁵⁸ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 95.

⁵⁹ NAGY Antal Mihály, „Az igaznak emlékezete áldott. Kilencvenéves lenne Pákozdy László Márton”, *Reformátusok Lapja* 45, 4. sz. (2001): 4.

Nagy Péter, Németh Pál, Marjovszky Tibor és Tillinger Péter.⁶⁰ Az 1985-ben napvilágot látott második rész főcíme: „Multi lampades una lux”.

Békefy Lajos hosszú évtizedekkel később így emlékszik vissza Pákozdy tanár úrra és annak tanítására.

„Én is úgy vagyok vele, mint annak idején ószövetségi teológiát tanító professzorom, dr. Pákozdy László Márton. Sokáig nem értettem, miért beszél minden évben újra és újra az őstörténetről, Mózes első könyve nagy fejezeteiről, s miért sulykolja belénk szinte minden előadásában az ilyen héber fogalmakat: mispat – cödáká – bōrít – heszed – igazság, igazságosság, szövetség, hűség, szeretet. Ma már tudom és értem. A lényegét kívánta szívünkbe vésni és ismereteink tábláira írni. Valószínű ezt a módszert magától az Úristentől vette, Aki valóban a lényegi emberi kérdéseket, lét-, és létezésismereti kulcskérdéseket tette fel.”⁶¹

A bibliafordító

A világháború utáni közel két évtizedet meghatározó tudományos tevékenysége az új bibliafordításban való, intenzív közreműködése volt; 1948-tól 1964-ig ő vezette az Ószövetségi Szakbizottságot.

A Mózes első könyvének revideált szövegét tartalmazó első ószövetségi Próbafüzet 1951-ben jelent meg Pákozdy bevezető tanulmányával. Az Ószövetségi Szakbizottság ekkor úgy határozott, hogy a régi megkötetésektől mentes, teljesen új fordítást kívánatos készíteni. A Bibliatanács 1953 végén jóváhagyta a Szakbizottság működési szabályzatát; a munka ennek megfelelően folytatódott. Újabb és újabb Próbafüzetek (Genesis, Exodus, Sámuel két könyve) jelentek meg, amelyek jegyzetanyagát szintén ő készítette.⁶²

---

⁶⁰ „Hírt adtunk...”, in *Reformátusok Lapja* 28, 39. sz. (1984): 3.

⁶¹ BÉKEFY Lajos: Isten kérdez – s az ember válaszol? 2022. november 20. <https://bekefy.agnusradio.ro/2022/11/isten-kerdez-s-az-ember-valaszol-avagy.html>

⁶² KOVÁCS és TAKÁCS, *Hít – tudomány...*, 94–95.

THE BIBLE TRANSLATOR

PERIODICAL FOR THE ASSISTANCE OF BIBLE TRANSLATORS

Editor: E. A. Nida. Editorial Board: Rev. W. J. Bradnock,
H. C. Rutgers and Rev. W. C. Somerville

VOL 3, No. 1, JANUARY 1952.

The New Revision of the Hungarian Bible¹

Ladislaus M. Pákozdy

Pákozdy cikke a „The Bible Translator” című folyóiratban⁶³

Az 1964-ben megnyílt zsinat első ülésén hangzott el a bibliafordítói munka felgyorsítására vonatkozó, fentebb már említett javaslat, amelyet határozatban el is fogadtak. Az új ütemezés alapján 1965 végéig be kellett fejezni a fordítást, a végleges revíziót pedig 1966 folyamán kellett elvégezni. A határozat szerint a zsinat „kívánatosnak tartja, hogy 1967-re, a debreceni zsinat évfordulójára méltó megemlékezésékként készüljön el a teljes bibliafordítás”.

Az Ószövetségi Szakbizottságban komoly ellentétekhez vezetett az elmélyült tudományos munka függővé tétele – az egyházpolitikai célok miatt kiemelten kezelt – 400 éves évfordulás ünnepektől. Többen hangoztatták, hogy a Pákozdy professzor által kialakított munkamódszerrel a fordítás nem készülhet el a kitűzött határidőre.

„A szakbizottság 1965. aug. 31-én Bartha Tibor debreceni püspök, a zsinat elnöke és Vető Lajos evangélikus püspök részvételével úgy alakította programját, hogy a betegség miatt jelen lenni nem tudó Pákozdy László Márton nélkül folytatja és fejezi be az Ószövetség új fordításának munkálatait.

Kora egyik legnagyobb protestáns ószövetségi szakemberének meg kellett tapasztalnia, hogy élete legnagyobb tudományos munkáját, amelyet tizenhat éven át szakadatlanul lelkiismeretesen végzett, a végső szuperrevízió megkérdőjelezte, rendre átalakította.”⁶⁴

Visszaemlékezéseiben Pákozdy így írt a több mint másfél évtizeden át megfeszített erővel végzett bibliafordításról:

„Ebből a munkából 1964-ben kiszorultam. Nem tudtam elfogadni az 1967-ben kettős egyházi ünnep érdekében parancsolt rohammunkát, az erre adott zsinati ígéreteket. Az 1964-es zsinaton az elem adott iratot nem voltam hajlandó felolvasni, sem a magam hitele,

---

⁶³ Ladislaus M. PÁKOZDY, „The New Revision of the Hungarian Bible”, *The Bible Translator*, 3, Issue 1, (1952) <https://doi.org/10.1177/000608445200300>

⁶⁴ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hit – tudomány...*, 95.

sem a zsinat későbbi megszegése miatt, mert nem lehet kiadni az 1967-es jubileumra az új bibliafordítást. Nem is lett. 1964–65-ben nyilvánosan meg akartam mondani, a Theol. Szemle útján közzétenni »Egy bibliafordító válaszüton« c. terjedelmes tanulmányban [...]. Ezt az ú. n. belső cenzúra nem engedte.”

Az említett „Egy bibliafordító válaszüton” című dolgozat közzétételére – Pákozdy professzor halála után két évtizeddel – Marjovszky Tibor, a kiváló tudóssá vált egykori tanítvány jóvoltából kerülhetett sor; ő hozta föl a napvilágra a múlt „mélységes mély” kútjából ezt a fontos kordokumentumot.

A számtalan tényadatot, idézetet felsorakoztató beszámoló nem könnyű olvasmány. A dolgozatban a szinte emberfeletti teljesítményével a nemzetközi tudományos élet elismerését kivívó, később méltatlanul mellőzött, az infarktusa után lábadozó professzor így értékelte saját és a szakbizottsági tagok teljesítményét:

„Az Ószövetségi Szakbizottság 16 évnyi munkájának legfontosabb eredménye: az új magyar bibliai szókincs kialakítása a kor színvonalán mozgó nyelvészet és bibliatudomány alapján.”⁶⁵

A Theologiai Szemle szerkesztője

Hosszas előkészületek után, 1925 húsvétjára jelent meg az Országos Református Lelkészegyesület égisze alatt a Theologiai Szemle első száma. Az induló szakfolyóiratot a debreceni egyetem református teológiai karának tanárai, Csikesz Sándor szerkesztőként, Varga Zsigmond pedig főmunkatársként gondozta. A második számtól kezdve Deák János, a soproni evangélikus teológiai fakultás tanára szintén bekapcsolódott a szerkesztőség munkájába. Varga Zsigmond helyét később Révész Imre vette át.⁶⁶

1941-ben a laptulajdonos a Coetus Theologorum – Református Theologusok Munkaközössége lett, és ez változást hozott a megjelenési gyakoriságban, a lap tartalmában, terjedelmében és küllemében egyaránt. A tudományos igényű teológiai folyóirat új főszerkesztőjévé Vasady Bélát, felelős szerkesztőjévé Czeglédy Sándort, társszerkesztőjévé Módis Lászlót nevezték ki.

A kiadó 1945-től kezdve nem tudta megjelentetni a lapot. 1947-ben „körlevélként” definiálták azt a százoldalas füzetszámot, amelyben közölték, hogy „újra megkezdí irodalmi tevékenységét a Coetus Theologorum.” A lapkiadáshoz fűzött remény azonban nem vált valóra. A Coetus Theologorum 1947 decemberi tisztújító közgyűlése ugyan kinevezte Pákozdy László Márton debreceni egyetemi nyilvános rendkívüli tanárt a Theologiai Szemle felelős szerkesztőjévé, de a politikai helyzet nem tette lehetővé, hogy az új vezető eleget tehessen a pozíciójából adódó kötelezettségeinek. 1948-ban megint csak egyetlen lapszám, ún. „körlevél” hagyhatta el a nyomdát. E furcsa „műfajú” füzet hasábjain búcsúzott Pákozdy legkedvesebb utrecht professzorától, Herman Theodorus Obbinktól.

A felelős szerkesztő 1948-ban még nem tudhatta, hogy a Theologiai Szemle további hosszú évekre némaságra ítéltetik; ő mindent megpróbált megtenni a folyóirat érdekében. A „Református egyházi sajtóstratégiát?” című felhívásában ezt írta:

---

⁶⁵ MARJOVSZKY Tibor, „Egy bibliafordító válaszüton: Pákozdy László Márton”, *Sárospataki Füzetek* 16, 3–4. sz. (2012): 135–150, 141.

⁶⁶ LADÁNYI Sándor, „85 éve jelent meg a Theologiai Szemle. Sajtótörténeti áttekintés”, *Theologiai Szemle* 53, Különszám (2010): 5–9.

„Az egyházi sajtó kérdése olyan fontos és olyan sürgető ügy, hogy ebben a tekintetben minden partikularizmusnak illik elhallgatnia, mert hiszen igazi érdekeik a közösen belül úgyszólván juthatnak [...] erőösszefogásról és tervszerűségről, az egyház nagy érdekeiről és az egész egyháztest életének egyik legfontosabb megnyilvánulásáról” van szó.⁶⁷

A lap sorsát illetően azonban nem az egyház kezében volt a döntés: Pákozdy 1949. március 7-én kénytelen volt bejelenteni, hogy kérvényük nem talált meghallgatásra, a hatóságok nem engedélyezték a folyóirat megjelenését.

Csaknem tíz évvel később, 1958 januárjában nyílt lehetőség a Theologiai Szemle újbóli kiadására – ekkor adta meg hozzájárulását a Népművelési Minisztérium Egyházügyi Hivatala.⁶⁸ Az új folyamattal megjelenő lap kiadója a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa lett.

Az újraindításkor Pákozdy főszerkesztő az „egész magyarországi evangéliumi protestantizmus közös tudományos theologiai folyóirataként” definiálta a lapot,⁶⁹ amely 1962-ig „a magyarországi evangéliumi protestantizmus havi folyóirata” alcímmel jelent meg. Pákozdy így fogalmazta meg a folyóirat küldetését:

„A magyarországi protestáns egyházak — hangsúlyozzuk: valamennyi evangéliumi keresztyén egyház — tudományos és mai kérdéseinek a megbeszélésére, megvitatására, különböző nézetek megbirkózására kapott áldott lehetőségünk a *Theologiai Szemle*. [...] Fontos kérdéseink olyan alapos megtárgyalásban részesülhetnek, hogy fölszabadulást vihetnek sok-sok tájékozatlan, vergődő, bizonytalankodó vagy megkeseredett lelkipásztor — s rajta keresztül gyülekezet — életébe. Ez a megújult folyóirat *az igazi szabadság levegőjét (János 8:36, 2 Korinthus 3:17)* áraszthatja magából, ha cikkírói és szerkesztői abban a szabadságban élnek, amelyre a Fiú hívott el bennünket, aki szolgálai formát vett föl és mindenkinek a szolgájává lett.”⁷⁰

Pákozdy László 1972-ig töltötte be a főszerkesztői pozíciót, 1973-tól 1991-ig társszerkesztőként vett részt a munkában.⁷¹ Arról azonban, hogy az utolsó időszakban mennyire adódott lehetősége megfelelni saját szakmai elképzeléseinek, 1989-ben írt önvallomása árulkodik:

„A Theol. Szemlében szerkesztőnek írnak a címlapra. [...] Csak azt nem értem, miért nem vették hát le a nevemet róla már régen, mert nem »szerkeszthettem«”⁷²

A nemzetközi egyházi és tudományos életben

Tudományos eredményei révén kivívott tekintélye mellett kiváló nyelvtudása is hozzásegítette ahhoz, hogy számtalan külföldi meghívást kapott, amelyek egy részének a legnehezebb években is eleget tudott tenni. A nemzetközi egyházi életben betöltött pozíciói, illetve jelentősebb külföldi meghívásai közül az alábbiakban említünk meg néhányat.

A német orientalisták legrégebbi tudományos egyesülete, az 1845-ben alapított Deutsche Morgenländische Gesellschaft 1943 nyarán rendes tagjai közé választotta.⁷³ 1948-ban részt vett az Egyházak Világtanácsa alakuló ülésén Amszterdamban.

⁶⁷ PÁKOZDY László Márton, „Református egyházi sajtóstratégiát!”, *Theologiai Szemle*, 1. Körlevél, (1948): 79–80.

⁶⁸ D. SZEBIK Imre, „A 90 éves periodika születésnapja”, *Theologiai Szemle* 58, 3. sz. (2015): 170–172.

⁶⁹ PÁKOZDY László Márton, „A Theologiai Szemle új folyama elé”, *Theologiai Szemle* 1. 1. sz. (1958): 1–6. 1.

⁷⁰ PÁKOZDY, „A Theologiai Szemle új...” 2–3.

⁷¹ LADÁNYI, „85 éve...”

⁷² PÁKOZDY, *Az Ebed Jahweb...*, 262.

⁷³ *A budapesti VIII. kerületi ... Zrínyi Miklós Gimnázium évkönyve az 1943–44. iskolai évről* (Budapest: 1944), 33.

Az 1956-os forradalom idején Berlinben tartózkodott. 1957-ben őt delegálták a New Haven-ben tartott Egyházak Világtanácsa központi bizottsági ülésére. 1958-ban egyik alapító tagja volt a prágai Keresztyén Békekonferenciának.

1959 első két hónapjában a bonni egyetemre hívták meg vendégprofesszornak, majd augusztustól a Deutsches Evangelisches Institut für Alttertumswissenschaft des Heiligen Landestől szintén vendégelőadói felkérést kapott. Ugyancsak 1959-ben vett részt a német Szentföldi Régészeti Intézet vendégeként egy szentföldi kutatóúton Szíriában, Jordániában, Libanonban és Izraelben. „Die Situation des europäischen Protestantismus” címmel ő tartotta 1959-ben Bécsben, az I. Európai Teológiai Kongresszus egyik megnyitóját. 1962-ben az Utrechti Egyetemen volt vendégprofesszor. Az Alexander von Humboldt-Stiftung meghívására 1978-ban hat héten át az akkori NSZK nyolc egyetemén kutathatott. A Baptista Világszövetség Európai Tagozatának szervezésében 1981-ben Svájcban tartott tizenhat angol nyelvű előadást és további szemináriumokat.⁷⁴

Pákozdy előadást tart (Ráday Gyűjtemény)

Folyamatos megfigyelés alatt

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) totális egyeduralomra jutásával 1948-ban új korszak kezdődött történelmünkben: az egész ország az MDP maroknyi vezetőjének diktatórikus irányítása alá került. A hatalom megszilárdításának egyik fontos eleme volt az egyházak helyzetének rendezése – ennek érdekében az állam 1948-ban egyezményt kötött három protestáns egyházzal és az izraelita felekezettel, 1950-ben pedig a katolikus egyházzal.⁷⁵

Az egyezmények aláírása korántsem jelentette azt, hogy az állampárt megszűnt volna ellenséggként tekinteni az egyházakra. 1950. június 1-jén az MDP Központi Vezetősége határozatot hozott „a klerikális reakció elleni harcról”. A párthatározat ugyan főként a katolikus egyház ellen irányult – ennek egyik következménye a szerzetesrendek feloszlata, egy másik pedig a hittudományi karok leválasztása a tudományegyetemekről⁷⁶ –, de a szövegből nem maradt ki a többi egyház elleni fenyegetés sem: „Fel kell lépni a protestáns egyházakban, a zsidó egyházban jelentkező

⁷⁴ MARJOVSZKY, „Pákozdy...”, 455.

⁷⁵ BALOGH Margit és GERGELY Jenő, *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005, II.* (Budapest: História; MTA Történettudományi Intézete, 2005.) 863.

⁷⁶ Vö. Az egyetemi katedrán c. fejezet és 48. lábjegyzet

reakciós irányzatok [...] ellen.”⁷⁷ A pártvezetők szerint a „klerikális reakció az imperialisták ötödik hadoszlopának szerepét játssza Magyarországon”, és a „békéért folytatott harcnak szerves része a harc az imperialisták kémei, ügynökei és szövetségesei ellen.”⁷⁸

Az egyezmények megkötése ellenére a párt egyházpolitikája mitsem változott. 1951-ben felállították az Állami Egyházügyi Hivatalt, de az egyházpolitikai feladatok végrehajtásában az állambiztonsági szerveknek meghatározó szerep jutott. Az állambiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos döntéseket 1956 után is a pártfórumok hozták meg, és a pártvezetők a hatalmuk megőrzése érdekében továbbra is felhasználták a politikai rendőrséget.⁷⁹

Az egyik titkosszolgálati dossziéból származó szöveg pontosan érzékelteti, az 1956-os forradalom leverése után az államhatalom milyen ideológiát vallott a református egyházzal szemben.

„A ref. egyház összetételénél és ideológiai felfogásánál fogva ellenséges kategória, amelyen belül érvényesülnie kell az állambiztonsági munkának.”⁸⁰

Részben tudományos kutatásai, részben a nemzetközi egyházi szervezetekbe történt delegálása kapcsán Pákozdy László rengeteget utazott külföldre már abban a korszakban is, amikor a titkosszolgálatnál egyre-másra nyitották a dossziékat a „Külföldi protestáns szervezetek leleplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése” céljából. Nem csodálkozhatunk azon, hogy kiterjedt külföldi kapcsolatrendszere miatt Pákozdy Lászlót folyamatos megfigyelés alatt tartották.

Az állambiztonsági levéltár anyagának kutathatóvá válása után sorra kerültek napvilágra azoknak a nevei, akik jelentős egyházi tisztséget betöltve egyúttal a titkosszolgálat ügynökei is voltak. Pákozdyt nem szervezték be, neki nem kellett információkat szolgáltatnia az államvédelmi hatóságnak. „Célszemélyként” azonban számos dossziében szerepel a professzor neve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában – ezek közül mutatunk be három esetet.

Az Egyházak Világtanácsának 1957-ben New Havenben tartott üléséről például a „Kemény” fedőnevű ügynök így tudósította az ügyosztályt: „Nehéz probléma került terítékre, amikor Wilhelm Niesel dornapi teológiai professzor, Nyugatnémetország, megkérdőjelezte a magyarországi egyházak képviselőinek a jogosultságát. Két egyházi vezető van itt a kommunisták által uralt Magyarországról – Muraközy Gyula budapesti lelképásztor, a református egyház adminisztrátora és Dr. Pákozdy M. László (sic!) a debreceni, Magyarország, teológia professzora.”⁸¹ Az ülésre Papp Lászlót várták, akinek azonban a magyar kormány nem adott útlevelet.⁸²

A következő idézet meglehetősen érdekes szemszögből mutatja be a bibliafordítás terén évekkel előbb kialakult konfliktust, melynek következtében – a rendelkezésre álló adatok alapján – Pákozdy nem saját elhatározásából volt kénytelen megválni a Biblia fordításában való részvételétől.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa 1970. november 10-14. között bibliafordítói konferenciát szervezett Budapesten negyvenegy fő részvételével. A konferencia „nemzetközi egyházpolitikai jelentőségű, mert többirányú ellenséges fellépés hatását csökkentette.” Az emigráció le akarta járatni a lojális egyházvezetést, merthogy nem akarják kiadni a bibliát, és

⁷⁷ „A Központi Vezetőség határozata a klerikális reakció elleni harcról. Budapest, 1950. június 1.”, In *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai*, Pártépítés kiskönyvtára, 25 (Budapest: Szikra, 1951): 163–171, 168.

⁷⁸ Uo. 163-164.

⁷⁹ KÖBEL Szilvia, *„Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak.* (Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005), 95.

⁸⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.5. O-13586/4 Református egyházi reakció területén levő ellenséges személyek elhárítása. 4. kötet. 65-4315/57. II/5-c alosztály. Javaslat. Budapest, 1957. október 3. Tárgy: Protestáns egyházak vonalán teendő intézkedésekre. 234. 7. pont

⁸¹ ÁBTL 3.1.5. O-13603 Külföldi protestáns szervezetek leleplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése. 38. o. „Kemény” jelenti az EVT [Egyházak Világtanácsa] New Havenben tartott üléséről 1957. aug. 26-án

⁸² ÁBTL M-14620 „Kemény”. Jelentés az EVT New-Haven-i üléséről 77–82.

elkezdték a biblia politikai propagandaként való felhasználását. „Nyugati ellenséges személyes lépéseket tettek a magyar bibliafordító munkaközösségek bomlasztására. Erre Pákozdy László személyét – aki a legjobb magyar szakértő – használták fel. Ny. Németországban megszerezték „Egy bibliafordító feljegyzései”⁸³ című írását, teológiai álláspontjában szembeállították az evangélikus résztvevőkkel. Ezt személyi ellentété fokozták, ami miatt Pákozdy abbahagyta a munkaközösségben való tevékenységét.”⁸⁴

Részlet egy másik, 1973. január 31-én kelt feljegyzésből, amelyből kiviláglik, hogy a magyar állam az 1970-es években már jobban igyekezett elfogadtatnia magát a nyugati országok egyházi köreiben:

„1. Dr. Pákozdy László teológiai tanár, a korábbi évekhez hasonlóan meghívást kapott a bensheimi Intézet felekezettudományi konferenciájára, amelyre február 19-21. napjain kerül sor. (Erre a tanácskozásra eddig csak dr. Aranyos Zoltán részvételét javasoltuk.) – A bensheimi konferenciához csatlakozik a Brémai Egyház Lelkésztestületének felkérése igehirdetésre és előadásra. Ez további néhány napos NSZK tartózkodással járna együtt.

Javaslat:

Helyes lenne elfogadni mindkét meghívást. A bensheimi üléseken Pákozdy professzor évek óta részt vesz és a brémai Lelkésztestület előtt tartandó előadás széles lelkész körök megközelítését teszi lehetővé. A költségek nagy része feltehetően a meghívók révén megtérül. Dr. Bartha Tibor püspök úr támogatja a meghívások elfogadását.”⁸⁵

Díszdoktori címek, akadémiai doktori fokozat, tisztelgő kötetek

A nemzetközi tudományos élet elismerése nem hiányzott az életéből: a már említett vendégprofesszori meghívásai mellett két rangos egyetem választotta díszdoktorául.

A Humboldt Egyetem alapításának 150. évfordulója alkalmából rendezett jubileumi ünneppsorozat keretében, 1960-ban Pákozdy László Mártont, a Debreceni Református Teológiai Akadémia professzorát az öszövetségi tudományos bűvárkodásáért, az új magyar bibliafordítás terén végzett munkájáért, valamint a Holt-tenger környékén talált szövegek tudományos vizsgálatáért a teológiai kar díszdoktorává avatták a berlini dóm kápolnájában – számolt be az MTT.⁸⁶

A magyar protestáns teológiai tudományosság számára nagy megtiszteltetést jelentett a Humboldt Egyetem által adományozott díszdoktori cím, amely közrejátszott abban, hogy az enciklopédikus tudású, széles látókörű professzor 1961 őszén németországi előadókörúton járt. Akkor Görlitzben, Berlinben, Lipcsében és Drezdában, 1962 őszén pedig hollandiai, illetve további nyugat-németországi városokban tartott előadásokat.⁸⁷

Fennállásának 600. évfordulójának ünneppsorozata kereteiben, 1965-ben a Bécsi Egyetem Protestáns Teológiai Kara választotta díszdoktorrá Pákozdy Lászlót, akit az avatási ünnepségen a kar dékánja, Gottfried Fitzner laudált. Mint elmondta, Pákozdy professzor a debreceni egyetemi kar utolsó dékánjaként vezette a kar Teológiai Akadémiává történő átszervezését. Teológusként számos magyar, német és angol nyelvű publikációban tárgyalta az Ószövetség fontos

⁸³ A tanulmány címe helyesen: Egy bibliafordító válaszüton. Ld. a 65. lábjegyzetet.

⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13586/6 Református egyházi reakció területén levő ellenséges személyek elhárítása. 6. kötet. Összefoglaló jelentés a bibliafordító konferencia során feltárt ellenséges jelenségekről. Budapest, 1971. január 8. 120–121. o.

⁸⁵ Uo.: Feljegyzés a Református Egyház döntésre váró, külügyi vonatkozású kérdéseiről. 284.

⁸⁶ „A Humboldt-egyetem díszdoktorává avatták dr. Pákozdy professzort Berlinben”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 17, 271. sz. (1960): 1.

⁸⁷ FEKETE Károly, „Református Teológiai Akadémia / Hittudományi Egyetem”, in *A Debreceni Egyetem története, 1912–2012*, szerk. OROSZ István főszerk. és ifj. BARTA János, 403–422, (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 410.

problémáit, illetve a holt-tengeri tekercsek felfedezése által felvetett tudományos kérdéseket. A világháború előtt elkészített egy héber nyelvtant, amelynek nyomdai szedése azonban a harcok következtében megsemmisült. A Teológiai Szemle szerkesztőjeként rendszeresen közli a magyarországi tudományos igényű teológiai munkákat és közvetíti a német nyelvű angol-amerikai tudományos eredményeket. 1948 óta témavezetőként, majd a Magyar Bibliatanács főtítkáráként felelős a Biblia új magyar nyelvű fordításáért.⁸⁸ Pákozdy professzor számos keleti és nyugati vendégelőadással ápolta a magyar protestáns teológia kapcsolatát az európai teológiával.⁸⁹

Pákozdy professzor átveszi a díszdoktori kitüntetést Bécsben, 1965 májusában. (Ráday Gyűjtemény)

Filológiai kutatásainak köszönhetően 1983-ban az MTA nyelvtudományok doktora lett Pákozdy László Márton.

„A Tudományos Minősítő Bizottság PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTONT »Az összehasonlító vallástudomány a társadalomtudományok területén az ó-izraeli vallás struktúráinak vizsgálata alapján« című, tézisekbe foglalt munkássága alapján — opponensek: Borzsák István és Lukács József lev. tagok, Czeglédy Károly, a nyelvtudományok doktora — a nyelvtudományok doktorává [...] nyilvánította.»⁹⁰

A fokozatszerzés előzményeiről röviden érdemes megemlíteni, hogy 1949-ig „a tudósság kritériumába” nem tartozott bele a felekezeti hovatartozás, ettől kezdve azonban sem lelkész, sem a vallását nyíltan vállaló világi tudós nem kaphatott akadémiai tagságot. Miután az 1956-ban elfogadott alapszabály hivatalos akadémiai világnézetűt emelte a dialektikus materializmust, ennek következtében az 1980-as évek elejéig csak azok a tudósok szerezhettek tudományos fokozatot, akik megfeleltek a Tudományos Minősítő Bizottság alapszabályának, vagyis marxista világnézetű tudományos munkásságról tettek tanúbizonyságot. A változást az 1979. évi alapszabály-módosítás tette lehetővé, miután abból már kimaradt a marxista világnézet mint kötelező kritérium. A nyitás

⁸⁸ A laudációban jelenidőben hangzott el a bibliafordításban való részvétele. E sorok szerzőjének nem áll rendelkezésére arról szóló információ, a Bécsi Egyetemen tudtak-e az egy évvel korábbi eseményekről, melyek következtében Pákozdy professzornak ki kellett válnia az Ószövetségi Szakbizottságból. A Magyar Bibliatanácsban betöltött szerepéről a professzor számos adatot közöl az „Egy bibliafordító választáson” című dolgozatában. (Vö. 65. lábjegyzet)

⁸⁹ *Die Sechshundertjahrfeier der Universität Wien. Offizieller Festbericht* (Wien, 1965), 45–46 <https://geschichte.univie.ac.at/en/persons/laszlo-marton-pakozdy>

⁹⁰ „A Tudományos Minősítő Bizottság hírei. Új doktorok és kandidátusok. 1983. május–június.”, *Magyar Tudomány – A MTA Értésítője* 90. = úf. 28. köt. 9. sz. (1983): 704.

eredményeként szerezhetett tudományos fokozatot 1983 és 1985 között Scheiber Sándor, Pákozdy László Márton, Nyíri Tamás és Rajeczky Benjámín.⁹¹

Pákozdy professzor életében két tisztelegő kötet jelent meg. A 65. születésnapjára tizennégy neves külföldi és magyar tudós írt német nyelvű vallási-teológiai témájú tanulmányokat, amelyek kéziratát ünnepélyes keretek között adták át az ünnepeltnek. A szerzők között négy magyar, négy német, két cseh, két osztrák és egy-egy holland, illetve francia szerző szerepel.

A Ráday Kollégium Pákozdy 70. születésnapjára adta ki a megszerkesztett és kinyomtatott tanulmánykötetet.⁹² A rövid bevezetőben a kötet szerkesztője, Walter Beltz ezekkel a szavakkal jellemezte Pákozdy professzort: benne mind a mai napig megtestesül a Horthy-rezsim idején a felejtethetetlen Bereczky Albert testvéri vezetése alatt vallott, új alapokra helyezett teológiai szemlélet.⁹³

Részlet a budapesti Református Teológiai Akadémia professzorai által írt köszöntőből:

Isten Önben olyan munkatársat adott nekünk, akire büszkék vagyunk, mert a mögöttünk álló mozgalmas évtizedekben mindig példamutató, nemzetközileg is elismert elkötelezettséggel állt ki a béke, az igazságosság és a haladás mellett.

Szintén példaértékű számunkra, hogy tudományos munkája során mindig a legmagasabb értékrendhez ragaszkodott. Hálátelt szívvel tekintünk vissza azokra az évekre, amikor abban a megtiszteltetésben volt részünk, hogy Önnel együtt szolgálhattunk Jézus Krisztus Egyházában, és Isten Igéjének méltó szolgálait képezhettük ki a Magyar Református Egyház számára.⁹⁴

A professzor 80. születésnapja tiszteletére a Budapesti Református Teológiai Akadémia adott ki egy tanulmánykötetet.⁹⁵ A szerzők között ott találjuk Schweitzer József, Tenke Sándor, Tóth Kálmán, Tarjányi Béla, Karasszon István, Muntág Andor és mások nevét. A tanulmányok egy része az 1990-ben 400 éves Vizsolyi Biblia kapcsán a bibliafordítás kérdéseivel foglalkozott.

Az ismeretterjesztő teológus

Pákozdy professzor, a „református ószövetségi teológia jeles képviselője, azok közé a tudósok közé tartozott, akit élete végéig fűtött a népművelés szenvedélye.”⁹⁶

Ismeretterjesztő tevékenysége két fő szálon futott: az egyikbe a Bibliához kapcsolódó tudnivalók, a másikba az ókori történelmi események tartoztak. Mindezek mellett további számtalan recenziót, beszámolót írt könyvekről, konferenciákról, kiállításokról és más eseményekről.

A Bibliaiskola szerzője

A *Bibliaiskola* 68 részből álló „tananyaga” a Magyarországi Református Egyház „Az Út” című hetilapjában jelent meg 1949 és 1950 között. A sorozat jelentőségét mi sem bizonyítja jobban,

---

⁹¹ BALOGH Margit: „Egyháziak a Magyar Tudományos Akadémia életében”, *Magyar Tudomány* 44, 5. sz. (1999): 581–585, 581.

⁹² *De servitute gratiosa Ladislaus Márton Pákozdy zum 65. Geburtstag*, Hrsg. Walter BELTZ, A Ráday Kollégium Kiadványai, 2/5., (Budapest: Ráday Kollégium, 1981)

⁹³ Walter BELTZ, „Zum Geleit”, in *De servitute gratiosa...*, 1. [számozatlan oldal]

⁹⁴ A köszöntő aláírói: BAJUSZ Ferenc, BUCSAI Mihály, CSOMASZ TÓTH Kálmán, FINTA István, HUSZTI Kálmán, SARKADI NAGY Pál, SZABÓ Géza, TÓTH Kálmán., in *De servitute gratiosa...*, 4.

⁹⁵ *Biblia és egyház. Tanulmányok D. Dr. Pákozdy László Márton tiszteletére 80. születésnapja alkalmából*. Szerk. TENKE Sándor, (Budapest: Budapesti Református Teológiai Akadémia, 1990).

⁹⁶ NÁNAI László Endre, „A Bibliáról – nem középiskolás fokon”, *Evangelikus Élet*, 30. sz. (2007) <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2007/30/054>

minthogy a Bibliaiskola anyagát hat évtizeddel később a Kálvin Kiadó egy csinos kötetbe rendezve újra közölte.

A könyvhöz Karasszon István írta az előszót, és ő egészítette ki Pákozdy szövegeit néhány fontos, az utóbbi évtizedekben megjelent szakirodalmi munkára történő hivatkozással. A teológus egyetemi tanár Karasszon úgy véli: „Pákozdy László Márton munkásságának ez a Bibliaiskola az egyik fénypontját jelenti!” A Bibliaiskolában Pákozdy

„páratlan tudományos és retorikai teljesítményt nyújtott. [...] Legkiemelkedőbbnek mindazáltal azt a tudományos ítélőképességet, *judiciumot* mondhatjuk, amivel Pákozdy László Márton válogatott a tudományos eredmények között: jóformán semmi olyan ismeretet nem közöl, amit a későbbi évtizedek korrigálni lettek volna kénytelenek!”⁹⁷

Az Evangélikus Élet recenziója a Bibliaiskoláról: magától értetődik, hogy Pákozdy László Márton a Biblia megismertetése érdekében tett meg legtöbbet. Bibliaiskolája az ősatyák korától a pusztai vándorlásig dolgozza föl Izrael történetét. A könyv olvasása során megismerhetjük a Közel-Kelet ókori népeinek társadalmi és jogrendszerét, kultúráját, vallását, mindennapi életét. A teológus professzor leírja Palesztina föld- és természetrajzát és bemutatja az évszakok változásának hatását a társadalom életére. A recenzens véleményét idézzük:

„A Bibliaiskola egyik legnagyobb erősségének azt tartom, hogy a jelentkező teológiai problémákat sohasem elszigetelten, hanem mindig összefüggéseikben tárja elénk, ezáltal is egyfajta önálló, analogikus és kritikai szemléletmód elsajátítására sarkallva az olvasót. Ezt támasztja alá a Biblia helyes olvasásáról szóló vaskos bevezető rész is, amelyben a szerző nagyon pontosan meg is fogalmazza az alkotói célkitűzést: »...hogyan a tanítványait egészséges, élő és valóságos bibliaismeretre vezesse...« Világos, hogy ez a szándék messze túlmutat a klasszikus értelemben vett ismeretterjesztésen, és egyben tükrözi is a teológiának azt a sajátosságát, hogy kizárólag hit és tudás, személyes elköteleződés és kritikai gondolkodás határmezsgyéjén lehet hitelesen művelni. Pákozdy László Márton kötete ezt teszi.”⁹⁸

A Biblia világa

A Magyar Rádió a református hetilapban folytatásokban megjelent Pákozdy-féle Bibliaiskola után bő két évtizeddel később, 1971-ben tűzte műsorára „A Biblia világa” című művelődéstörténeti előadásorozatot. A népszerű rádiós szerkesztő, Rapcsányi László nyolc ismert tudóssal beszélgetett a Biblia világképéről, természetismeretéről, földrajzáról, a folklórban, zenében és a művészetben betöltött szerepéről. A rádióadások anyagából szerkesztett könyv készült. Szinte hihetetlen, de az első két kiadásnak mind a százezer példánya elfogyott, ezért 1981-ben harmadszor is kiadták a könyvet.

A rádióinterjúk egyértelműen pozitív fogadtatásban részesültek. Görgey Gábor író így írt a műsorról:

„A sorozat egyik legfőbb érdeme, hogy sokoldalúan és tárgyilagosan, tudományos alaposággal és toleranciával közelítette meg az anyagot. Nem sértett senkit. Sem a hívőt, akinek a Biblia több kultúrtörténeti emléknél, mégsem zárkozhat el a tudományok

---

⁹⁷ KARASSZON, „Előszó...”, 6.

⁹⁸ NÁNAI, „A Bibliáról...”

röntgenképei elől — sem az ateistát, aki tiszteli e felbecsülhetetlen ókori szöveggyűjteményt. Élmény volt e sorozatot végighallgatni.⁹⁹

Pávich Zsuzsanna a Theologiai Szemlében közölt részletes ismertetéseket a rádiósorozat adásairól; ezek egyikéből idézünk föl részleteket. Rapcsányi László 1971. augusztus 16-án beszélgetett Pákozdy László Mártonnal a törvény és igazságszolgáltatás kérdéseiről. Rapcsányi értő módon vezette föl a témát: „a törvény és igazság bibliai fogalmainak legpontosabb körülhatárolása” különösen fontos, mivel a törvény és az igazságszolgáltatás „a Biblia világának, a Biblia népeinek szinte tartó szerkezete.”

Pákozdy professzor szerint

„A törvény az Ószövetség népének egész életét szabályozta, nem beszélhetünk külön világi és vallásos törvényről az Ószövetséggel kapcsolatban. [...] Az *igazság* bibliai fogalma ugyancsak szoros kapcsolatban áll azokkal a társadalmi keretekkel, amelyben Izrael törzsi szövetségévé lett, tehát a nomád életmóddal. Ez a törzsi szövetség kapcsolódott azután a Jahve egyistenhittel.”

Miután a zsidóság

„az elmúlt 500 év során fokról fokra elvesztette önállóságát, [...] ilyen keretek között egy kis csoport csak akkor tudott megmaradni, ha abszolút értelemben, a legszigorúbb értelemben összetartott. »Ennek az összetartásnak a kerete a szövetség volt, és az alapvető követelménye minden emberrel szemben a hűség, a szolidaritás, az emberség. Ezt megvalósítani jelentette az igazságot. *Tehát az igazság vagy igazságosság nem elvont jogi kategória, hanem a szolidaritás valóra váltásának a folyamata.*»¹⁰⁰

Rapcsányi László kérésére a kötetben Pákozdy professzor így összegezte mondandóját:

„Volt a Biblia világának egy ősi alaptörvénye, a szövetségi hűségből folyó szolidaritás. A változó időkkel és viszonyokkal ennek a törvénynek a megfogalmazása és érvényesítése is változott. A törvények visszatükrözik keletkezésük társadalmi, gazdasági, történelmi körülményeit. [...] A közösségi érzés akkor érte el legmagasabb, egyetemes emberi fokát, amikor a faji és vallási korlátokon is felülemelkedett, ahogyan arra a »szolidáris samaritánus« példája mutatott.”¹⁰¹

Beszélgetések a Bibliáról

„A Biblia világa” rádiósorozat, illetve a kötet három kiadást megért, hatalmas sikere arra indította a Magyar Rádió tudományos és ismeretterjesztő szerkesztőségét, hogy folytassák a megkezdett beszélgetéseket. A Kossuth-adón 1976 januárja és augusztusa között tizenhat előadás hangzott el „Mítoszok és legendák a Bibliában” címmel. Az előadások szövegét 1978-ban jelentették meg a „Beszélgetések a Bibliáról” című, szerkesztett kötetben. A bevezetőt, amely ezúttal a Bibliának a magyar művelődéstörténetben játszott szerepéről szólt, a tudósok nagy műveltséggel bíró beszélgetőtársa, Rapcsányi László írta.

Az újabb rádiósorozat, illetve az annak alapján készült (két kiadást megért) könyv a Biblia keletkezését, az ókori kultúrához kötődését, eszmevilágát járta körül. Amíg „A Biblia világa” főként vallási szempontból tárgyalta a „Könyvek Könyvét”, addig a „Beszélgetések...” a Bibliának a kultúrtörténetben betöltött szerepét járta körül. A „Mítoszok és legendák a Bibliában” alcímet

⁹⁹ GÖRGEY Gábor, „A rádió mellett”, *Magyar Nemzet* 27. évf., 270. sz., (1971): 4.

¹⁰⁰ PÁVICH Zsuzsanna, „A Biblia világa”, *Theologiai Szemle* 14. úf., 11–12. sz. (1971): 353–356.

¹⁰¹ PÁKOZDY László Márton, „Törvény és igazságszolgáltatás a Bibliában”, in *A Biblia világa*, szerk. és bev. RAPCSÁNYI László, 127–158 (Budapest, MRT – Minerva, 1973²), 157–158.

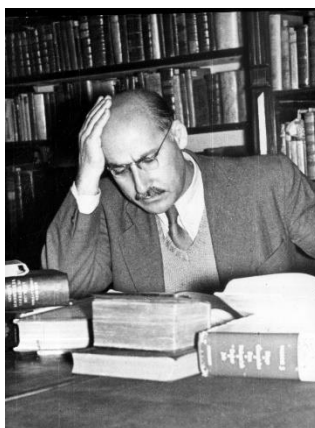
viselő könyv a korábban megkérdézett teológusok mellett filozófusok, történészek, nyelvészek bevonásával készült.¹⁰²

Rapcsányi ezúttal „A megváltás mítoszai a Bibliában” kérdésköréről kérdezte Pákozdy professzort, és ezzel talán ő kapta a legnehezebb feladatot – írta recenziójában *Tóth Kálmán*. A vallástörténész tudományának módszerével élve, pontosan körülhatárolta a mítoszt, majd egy kiemelten fontos tényre hívta föl a figyelmet: egyes ünnepi alkalmakon a mítoszt szent szöveggént recitálták, miáltal „életet adó szent ige” lett, drámává, eseménnyé vált. Első ízben a mezopotámiai teremtés-mítoszban tükröződik a megváltás, a szabadítás az élet fenyegetettségével szemben. Bizonyos áttétek a megváltó királyság gondolatához vezetnek, melynek nyomai az ószövetségi „királyzsoltárokból” is megvannak. Az Ószövetségben ugyan mindig Jahve az igazi szabadító, de szintén ott találjuk a felkent Messiás alakját, akihez „a jövőbe tekintő megváltás-váradalmak” kötődnek.

Jézus szenvedésénél a mitikus dráma paródiaként indul, a katonák eleinte gúnyolódtak rajta, és úgy hajlongtak Jézus előtt, mint egy király előtt.¹⁰³ A kereszten szenvedő Jézust látva azonban egy római katona „hirtelen megszólal: »Ez igazán istenfia volt!« (Máté 27:54)” A katona „nyilvánvalóan a mitológia dramaturgiai szabályai szerint gondolkozhatott, és fölismerhette a gúnyjáték és a szenvedés láttán a mítoszt, a valóságot.”¹⁰⁴

A professzor az íróasztalánál (Ráday Gyűjtemény)

Cikkek az ókori Keletről

Az annak idején rendkívül népszerű tudományos ismeretterjesztő folyóiratban, az „Élet és Tudomány”-ban, illetve annak éves Kalendáriumában 1958 és 1965 között Pákozdy tizenkét cikket publikált Jerikóról, a világ legrégebb városáról, Búbloszról, az írás és a könyv szülőföldjéről, a sziklába vésett haditudósításokról, Petráról, a kőbe faragott városról, az ókori Arábia öntözéses gazdálkodásáról és más érdekességekről. Cikkeiben megcsillogtatja azt a képességét, hogy – úgymond – nehéz témákról is tud mindenki számára érthető, világos stílusban fogalmazni és az érdeklődést fenntartani. Terjedelmi okokból csak néhány cikkből idézünk röviden, hiszen – a digitalizációnak hála – ma már Pákozdy az *Élet és Tudomány*-ban közölt összes cikke hozzáférhető az interneten.

¹⁰² *Beszélgetések a Bibliáról. Mítoszok és legendák a Bibliában*, szerk. és bev. RAPCSÁNYI László, 2. kiad. (Budapest: RTV–Minerva; Kossuth, 1984)

¹⁰³ TÓTH Kálmán, „Beszélgetések a Bibliáról”, in *Theologiai Szemle*, 21, 3–4. sz. (1978): 122–124.

¹⁰⁴ PÁKOZDY László Márton, „A megváltás mítoszai a Bibliában”, in *Beszélgetések a Bibliáról*, 208.

A ma Jordániához tartozó „judeai pusztában” 1947-ben nomád arabok ősrégi kéziratokra találtak, amelyekről hamar kiderült, hogy azok nagy többsége a Kr. előtti 3. századtól a Kr. utáni 1. század második feléig terjedő időből való. Csakhamar világossá vált, hogy „itt a kereszténység keletkezésének korára nézve nagyfontosságú adatok kerültek elő.”

A leletek tekintélyes része régi bibliai szöveg volt. Az iratok ugyan számos helyen eltérnek a mai héber bibliakiadások szövegétől, az eltérésekből azonban kitűnik, „hogy Jézus korában még nem volt szilárdan lezárva az Ószövetség szövege.” A holt-tengeri tekercsek nemzetközi szinten elismert kutatójává váló Pákozdy e szavakkal érzékeltette a fölbecsülhetetlen értékű leletek jelentőségét: „Világosság árad belőlük a kereszténység keletkezésének korára s magára a kereszténység keletkezésére is.”¹⁰⁵

Pákozdy kétrészes cikket írt a mai művelődésünk kialakulása során a legnagyobb szerepet játszó sumér népről. A Mezopotámiában föltárt „babiloni kultúra a nem sémi sumér és a sémi akkád nép művelődésének az ötvözeté; közülük a sumér nép volt a kezdeményező, a teremtő, a sémi akkádok az átvevők.” Sokáig csak találgatták: „*Kik voltak a sumérok? Honnét jöttek? Melyik népcsaládboz tartoztak?* [...] Ma azonban már vitán felül áll nemcsak a sumér nép és kultúra önállósága és régebbisége, hanem az is, hogy ez a nyelv az urál-altaji nyelvcsaláddal áll legközelebbi rokonságban.”

A régi babiloni kultúra városainak megtalálása és a babilóniaiak által használt ékírás megfejtése során derült ki, hogy az írásrendszer kidolgozása szintén az ősi sumér néphez köthető. Miután a rend népe voltak, az isteneiket csakúgy, mint számos valós és elvont tudnivalót listákba rendezve rögzítettek. A legnagyobb értéket azok a listák képviselik, amelyeken „sumér, illetve babiloni-asszír szavakat írtak oszlopokban egymás mellé. Ezek a szótárak a sumér művelődés föltárásának legértékesebb kulcsai.”

Fölsorolni is nehéz lenne, mi mindent köszönhetünk a suméroknak. A csillagászati megfigyelések alapján ők alkották meg a 360 napból álló évet, benne a tizenkét, egyenként harminc napból álló hónapot. A mai órák számlapja, akárcsak a kalendárium, mind sumér hagyaték. Kultúrájukat már akkor megteremtették, amikor a világ többi része kezdetleges, természetközeli állapotban élt.

Az emberiség művelődésének egyik legfontosabb alapját képező sumér kultúra nem halt meg, hanem – a görög-római és a sémi kultúra mögött – mindmáig sugárzik ránk, sőt bennünk él.¹⁰⁶

Pákozdy a szentföldi tanulmányútja során jutott el a Közel-Kelet egyik legérdekesebb ókori emlékeként számon tartott Baalbekbe, amelynek kánaáni-sémi neve mellett jól ismert a görögök által adott neve: Heliopolisz, a „Nap városa”.

„Utunk Baalbek legnagyobb köve mellett visz el. Ez a kő még ott hever a kőbányában a Sheik Abdallah-domb tövében, szabályosan kifaragták, de már nem került a helyére. [...] Alapja egészen nagy méretű szobáé, a nagysága egy kis falusi toronyé, a súlya állítólag 2000 tonna... A világ eddig ismert, legnagyobb építőkövére magára is takaros kis házikót lehetne építeni! Megrendítő emléke ez a rabszolgatársadalomnak, ahol nem számított az emberélet, ha palotát kellett emelni császároknak, helytartóknak, templomot isteneknek. De emléke annak is, hogy mire képes az ember! Hogyan épült föl a baalbeki akropolisz? Még egyetlen technikus sem tudta a titkát megfejteni. Annyi bizonyos, hogy nem más égitestekről érkezett élőlények űrhajósai építették kitörő bázisul visszautazásukhoz vagy éppen földi látogatásuk emlékére. [...] A mi Földünkön élt ember karja és képzelete alkotta.”¹⁰⁷

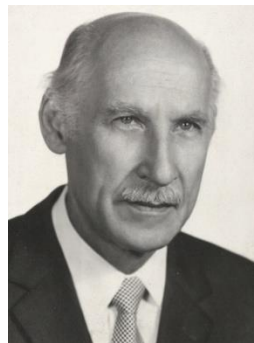
¹⁰⁵ PÁKOZDY László Márton, „A holt-tengeri tekercsek”, in *Élet és Tudomány*, 13, 12. sz. (1958): 368–372.

¹⁰⁶ PÁKOZDY László Márton, „A sumérok I.” *Élet és Tudomány*, 13, 30. sz. (1958): 943-947. *Élet és Tudomány*, 13, 35. sz. (1958): 1103–1107.

¹⁰⁷ PÁKOZDY László Márton, „Baalbek. A világ legnagyobb építőkövei”, *Élet és Tudomány*, 17, 10. sz. (1962): 304–308.

Egy másik cikkben Pákozdy arról ír, hogy évezredek óta a ló volt az ember legfontosabb munkára fogható állata. Szerepe azonban nemcsak erre korlátozódott: a ló történelemformáló tényezővé vált. A ló nélkül sem az ázsiai sztyeppékről kirajzó, sem az ókori Keleten élő népek nem tudtak volna nagy birodalmakat létrehozni. Pákozdy a Kr. e. VI. évezredtől tekinti át a világtörténelmet alakító nagy hadjáratokat és a több hullámban lezajlott népvándorlásokat, amelyeket csakis a lovakkal lehetett végbevinni.

„Hosszú utat járt együtt az ókori Keleten a ló az emberrel. Húsával táplálta, áldozatként lelke békéjét és túlvilági életét szolgálta. Húzta vándor népek ekhós kordéját. Harcolt csatáiban. Száguldott a síkon. Tajtékot túrt, ha hegyeken át hajtották honfoglalásra. Hordott bőr és fém vértetű lovakokat, húzott csattogó harciszekereket, [...] ekét, ágyút és söröskocsit, királyi hintót, tejeskocsit és gyászbatárt.”¹⁰⁸

Pákozdy professzor időskori arcképe (Ráday Gyűjtemény)

Pákozdy László Márton emlékezete

A 83. életévében, 1993-ban bekövetkezett halála után több tudományos ülés és kiállítás szervezésével emlékeztek Pákozdy professzorra. Tudomásunk szerint az első ünnepséget, a Pákozdy László Emléknapot¹⁰⁹ a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rendezte 1997-ben.¹¹⁰

A Magyarországi Református Egyház legfőbb tudományos testülete, a Doktorok Kollégiuma 2010 nyarán a pápai református teológián tartotta közgyűlését és konferenciáját. A plenáris ülésen Marjovszky Tibor professzor emlékezett meg Pákozdy László Márton születésének centenáriumáról.¹¹¹

Szülővárosában, Hódmezővásárhelyen a századik születésnapján, 2010. november 12-én tartottak jubileumi ünnepséget a városháza dísztermében. Az ünnepi megemlékezés résztvevőit Lázár János polgármester, országgyűlési képviselő köszöntötte, az áhítatot Nagy Péter budafoki lelkipásztor vezette. Ezt követően Bán Csaba, a helyi Ótemplom lelkipásztora, Marjovszky Tibor tanszékvezető egyetemi docens, Kószó Péter alpolgármester és Kádár Péter teológus, gimnáziumigazgató tartott előadást. A Bethlen Gábor Református Gimnázium pantheonjában Bölskei Gusztáv püspök, zsinati elnök avatta föl Pákozdy László Márton domborművét.¹¹²

¹⁰⁸ PÁKOZDY László Márton, „A ló – az ókori Kelet forradalmasítója”, in *Élet és Tudomány Kalendáriuma 1965* (Budapest, Gondolat, 1964), 209–214.

¹⁰⁹ FEKETE, Református Teológiai..., 422.

¹¹⁰ Az ünnepségről a *Református Tiszántúl* az 5. évf. 4. sz. (1997) 20. oldalán közölt beszámolót.

¹¹¹ „A Doktorok Kollégiuma közgyűlése és konferenciája”, in *A Magyarországi Református Egyház éves jelentése*, (2010) 18.

¹¹² SZABÓ Pál, „Akinék lakása volt a katedrája.” *Vásárhelyi Látóhatár*, 4. sz. (2010): 18.

A centenáriumi évben a Pákozdyt egyetemi tanárként foglalkoztató két intézmény, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, illetve a Budapesti Teológiai Akadémia egy-egy tudományos üléssel emlékezett meg volt professzoráról, a Bibliamúzeumban pedig nagyszabású kiállítást rendeztek tiszteletére.

A debreceni ünnepségen mutatta be a Kálvin Kiadó a „Szövetség és hűség” című tanulmánykötetet, amelyről Marjovszky Tibor ezt mondta: a könyv „szép, informatív, de legfőképp transzformatív [...] szemléletet ad, és ehhez hallatlanul fontos eredeti szöveget olvasni. [...] Adósságtörlesztés a kötet, és tanulsága a teológiának”. Az emléknapon három nagyívű tudományos előadás hangzott el Fekete Károlytól¹¹³, Ferencz Árpádtól¹¹⁴ és Kustár Zoltántól¹¹⁵. A dolgozatokat, illetve a Szövetség és hűség című kötet recenzióját¹¹⁶ az egyetem teológiai szakfolyóirata, a *Studia Theologica Debrecinensis* közölte a 2010. évi 2. számában. A zárót Bölcskei Gusztáv, a Tiszántúli Református Egyházkerület akkori püspöke tartotta, aki kiemelte: „Pákozdy László Márton mindenféle teológiai primitivizmus ellensége volt, a küzdő, szabadon gondolkodó magyar reformátusok képviselője, amelyre ma is nagyon rászorulunk.”¹¹⁷

A Budapesti Teológiai Akadémia 2010. november 4-én tartott ünnepi ülést, amelyen több előadás hangzott el. Karasszon István Pákozdy László teológiai gondolkodását elemezte. Mint mondta, „Amerre Pákozdy professzor járt, ott könyvtárakat hozott létre [...] Igazi művészember volt, teológiai gondolkodásában hagyta meggyőzni magát a jobbról.” Kedves professzorára emlékezve Marjovszky Tibor kijelentette: „Az a teológus, akinek mestere nincs, halott teológus, még ha él is”. Nagy Péter református lelkész „Pákozdy László Márton élete és munkássága” című előadásában szeretve tisztelt professzorának életútját ismertette.¹¹⁸

Pákozdy egyik tanulmánykötetének főcímét – "Multi lampades una lux" – viselte a Bibliamúzeumban megrendezett centenáriumi emlékkiállítás. A kiállításon főleg a professzor családjának tulajdonában lévő fotókkal, kéziratokkal, személyes tárgyakkal idézték föl Pákozdy László Márton életének eseményeit. A „Budapesti Református Theológiai Akadémia néhai professzora a múlt század legnagyobb, nemzetközileg is elismert protestáns biblikus teológusa volt. Hatása túlnőtt a felekezeti határokon.” – írták a kiállításról szóló ismertetőben.¹¹⁹

Műveinek új kiadásai

A Ráday Kollégium még életében, 1989-ben újra megjelentette¹²⁰ az 1942-ben nyomtatásban megjelent disszertációját, amellyel nagy örömet szerzett az idős professzornak. A kötet különleges értéke a Pákozdy által írt Epilógus, amelyben több évtized távlatából ír életútjának legfontosabb állomásairól.

---

¹¹³ FEKETE Károly, „Pákozdy László Márton munkásságának homiletikai vetülete”, *Studia theologica Debrecinensis* 3, 2. sz. (2010): 33–46.

¹¹⁴ FERENCZ Árpád, „Élet az úrvesztett erők vonzásterében”, *Studia theologica Debrecinensis* 3, 2. sz. (2010): 21–31.

¹¹⁵ KUSTÁR Zoltán, „Pákozdy László Márton hermeneutikai elvei és azok gyakorlati megvalósulása az Úr szenvedő Szolgájáról szóló monográfiáiban”, *Studia theologica Debrecinensis* 3, 2. sz. (2010): 9–20.

¹¹⁶ HODOSSY-TAKÁCS Előd: „Pákozdy László Márton: Szövetség és hűség”. Recenzió, *Studia theologica Debrecinensis* 3, 2. sz. (2010.) 141–142.

¹¹⁷ *Adósságtörlesztés és a teológia tanulsága*, <http://kalvinkiado.blogspot.com/2010/11/adossagtorlesztes-es-teologia-tanulsaga.html>

¹¹⁸ *Pákozdy László Mártonra és Czeglédy Istvánra a Budapesti Református Teológiai Akadémia egykori professzoraira emlékeztek a Ráday utcában*, <http://regi.reformatus.hu/mutat/uennepi-megemlekezes-tartottak-a-pesti-teologian/>

¹¹⁹ „Multi lampades una lux” – emlékkiállítás Pákozdy László Márton születésének 100. évfordulója alkalmából, http://www.museum.hu/kiallitas/10253/Multi_lampades_una_lux_-_emlekkiallitas_Pakozdy_Laszlo_Marton_szuletesenek_100_evforduloja_alkalmabol

¹²⁰ Vö. 30. lábjegyzet

Halála után több könyvét is kiadták. A 2007-ben megjelent Bibliaiskoláról a fentiekben már volt szó. Tillinger Péter, a teológus végzettségű nyomdász Pákozdy születési centenáriuma adta közre két, korábban publikált jelentős tanulmányát.¹²¹ „Az egyetemi katedrán” című fejezetben említettük, hogy a „Péter avagy Krisztus az egyház fundamentuma?” tanulmányt a Budapesti Görög Keleti Hittudományi Főiskola adta ki 1943-ban. A pásztor-igék János evangéliuma 10. részében című tanulmány először a Theologiai Szemle 1947. 1. számában, majd különnyomatként az Újszövetségi Füzetek 13. számában jelent meg, ugyancsak 1947-ben.

A Kálvin Kiadó szintén 2010-ben adta ki a „Szövetség és hűség” című kötetet, amelyben kilenc olyan tanulmányt közöltek újra, amelyek 1942 és 1983 között vagy Magyarországon, vagy külföldön már megjelentek, és amelyek napvilágot láttak az 1984-ben,¹²² illetve 1985-ben¹²³ a Ráday Kollégium által kiadott kétkötetes tanulmánygyűjteményben is.

Epilógus

Az életútját leíró szerzők így összegzik hosszú, küzdelmekkel teli életét:
„Nyugdijas éveiben visszatekintve pályájára, ígéretes indulására, tizenhat éves bibliafordítói munkájának elenyészésére, számot vetve jó és rossz döntéseivel, gyötrődéseiben azzal a tudattal óvta magát a meghasonlástól, hogy mindig az Anyaszentegyházat igyekezett szolgálni.”¹²⁴

Pákozdy László Márton haló poraiban visszatért szeretett városába. Végakaratainak megfelelően a debreceni Református Temetőben helyezték örök nyugalomra 1993-ban.

Teljes életműve, szellemi hagyatéka mindmáig feldolgozatlan – Ötvös László teológus, bibliakutató jóslatának, reményének megvalósulása továbbra is várat magára: „Pákozdy professzor négy évtizedes működése, nevelői és tudományos tevékenysége szép doktori disszertáció téma lehet – bizonyosra vehetjük, hogy rövidesen az is lesz.”¹²⁵

Írásunkat a Pákozdy-tanítvány Szathmáry Sándor teológus egyetemi tanár azon soraival zárjuk, amelyek az egykori professzoruknak emléket állító Ötvös László könyvéhez írt előszóban olvashatók.

Ötvös László művének

„elévülhetetlen része az, amely ennek a korszaknak a nagyszerű teológusát, *Pákozdy László Márton* professzort életművével hozzánk közel hozza. Mert hiszen ő volt az, aki teológus éveink alatt a Biblia mélységébe és szépségébe bennünket bevezetett, és olyan hűségre kötelezett el, hogy így a Bibliát megtalált egyházon valóban a poklok kapui sem tudtak diadalmaskodni. Méltó hát, hogy ennek a tudósnek, bibliakutatónak és bibliafordítóknak a nem mindig sima útját és nem mindig könnyű küzdelmét nekünk bemutassa.

---

¹²¹ PÁKOZDY László Márton, *Két tanulmány: Péter avagy Krisztus az egyház fundamentuma? A pásztor-igék János evangéliuma 10. részében* (Szentendre: Tillinger P., 2010), 92.

¹²² PÁKOZDY László Márton, *Ehje aser ehje: Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből, I/1*, A Ráday Kollégium Kiadványai (Budapest: Ráday Kollégium, 1984)

¹²³ PÁKOZDY László Márton, *Multi lampades una lux: Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből, I/2*, A Ráday Kollégium Kiadványai, (Budapest: Ráday Kollégium, 1985)

¹²⁴ KOVÁCS és TAKÁCS, *Hít – tudomány...*, 96.

¹²⁵ ÖTVÖS László, *Melius Juhász Péter három bibliafordításának néprajzi, közéleti hatásai: bibliai-néprajzi tanulmányok* (Debrecen: [Szathmáry S.], 2011), 123.

Mi lett volna velünk, fiatal lelkészekkel, ha nincs ő, aki a Bibliába gyökereztetni kegyességünket, és arra nevel, hogy mindig mélyebbre ássunk a Biblia eredeti nyelveinek az ismerete által. Az ébredésben megtalált kincseken túl ő volt az, aki az Írás szavára figyelmeztet: »A lélek se jó tudomány nélkül.« És a tudomány által valóban megragadott és követtük azt.»¹²⁶

---

¹²⁶ SZATHMÁRY Sándor, „Ajánlás”, in ÖTVÖS László, *Melius Jubász Péter három bibliafordításának néprajzi, közeleti hatásai: bibliai-néprajzi tanulmányok*, 5–7 (Debrecen: [Szathmáry S.], 2011), 7.